

1.A. BALÁS Ernő életrajzi szakaszai

BALÁS Ernő (1875–1949) 1.

(Kivonat)

A dolgozat a Székely Nemzeti Múzeumban található BALÁS Ernő-hagyaték feldolgozására támaszkodik. Célja az, hogy bemutassa egy olyan műszaki és politikai személyiség tevékenységét, aki a két világháború közötti erdélyi kisebbségi társadalomban a hivatalos Magyar Párt politikájától eltérő módon próbált érvényesülést szerezni a magyar kisebbség általános, valamint egy kisebb régióban felmerülő problémáinak. A dolgozat hiteles képet próbál adni dr. BALÁS Ernő mérnök gazdaságsszervező, politikai és műszaki tevékenységéről. Megpróbálja megvilágítani egy szövetkezeti mozgalom ügyét, amely az erdélyi magyarság egy kisebb régiójában a Román Királyságban még teljesen újszerű Villamosági szövetkezet létrehozását tűzte ki célul. Ennek megvalósulása majdnem egy egész megye villamosítását oldotta volna meg. BALÁS politikai nézetei szociális elveken alapulnak. A Magyar Párttal való kapcsolata jellemző a pártnak a hasonló, baloldali elveket valló személyiségek iránti viszonyulására. A Magyar Párt magát egyedüli hivatottnak tartotta a két világháború közötti erdélyi magyar társadalom vezetésére. A kutatást különösképpen indokolta, hogy azon személyek életútjának vizsgálata, akik nem tartoztak szervezetéhez, új szemszögből világíthatja meg ezt a korszakot. (Terjedelmi okokból a dolgozatnak itt csak első, BALÁS politikai pályáját részletező része kerül közlésre. **Szerk. megj.**)

A.1. A világháború előtt
BALÁS Ernő 1875. július 31-én született, Gyergyóremetén, földműves család első gyerkeként.

Közéiskolai tanulmányait az Udvarhelyi Reáliskolában végezte, ahol 1895-ben tett érettségi vizsgát. Ugyanebben az évben felvételt nyert a budapesti királyi József Műegyetem mérnöki karára, ahol tanulmányait 1900. június 14-én fejezte be, és szerzett mérnöki diplomát. Tehetségének köszönhetően már másodikéves műegyetemi hallgatóként a Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi osztályának rapidfjas alkalmazottjaként dolgozott.

Saját kérésére 1901. május kezdetével át-helyezést nyert a brassói kultúrmérnöki hivatalhoz, amelynek Brassó, Csík, Háromszék és Udvarhely megyék tartoztak a jogkörébe. 1907 tavaszán a hivatali bürokrácia nyomása alól menekülve megvált állami szolgálatától, és magánmérnöki irodát nyitott Brassóban.

1911–1913-ban megszervezte a Hétfalusi Villamosági Részvénytársaságot, amely egy a Tatrang patakán építendő 1200 lóerős vízierőműre támaszkodott volna. Azonban az építkezési tervek elkészítése és a vízjogi engedély megszerzése dacára a terv elbukott.

Az első jelentősebb csalódás után BALÁS 1914 februárjában elvállalta Sepsiszentgyörgy város főmérnöki állásának betöltését, a város vízvezetéki hálózatának rendbehozatalára, azon feltétellel, hogy brassói magánmérnöki irodáját is fenntarthassa.

A világháború kitörésekor, a július 30-án kelt általános mozgósítási rendelet értelmében bevonult a hadsereg nagyszabedényi katonai építészeti osztályára. Innen saját kérésére decemberben a déli hadsereghez vezényelték mint egy mérnökosztag, az Ingenierrn Abteilung parancsnokát. Itt egészen 1916. október elsejéig szerbiai és albániai útépítések és útjavítások munkálatainál tevékenykedett, ekkor a román csapatok Erdélybe való betörésének hírére áthelyeztette

* Acta (Siculica) 2006/2, T3, Sf. Gheorghe, Sporturilor 8A, RO-520085

** Sf. Gheorghe, Lăcrămioarei 20, Bl. 46A/7, RO-520090, kolumbanzs@yahoo.com

magát az erdélyi hadsereghez. Itt egészen 1917 júliusáig a Quartiermeisterabteilung (Mérnöki Alakulat) ütügyi előadójaként dolgozott, majd később a Marosvásárhely és Parajd közötti utak építési munkálatait vezette.

1918-ban Háromszék megye főispánja, KIRÁLY Aladár és Sepsiszentgyörgy polgármestere kérésére Sepsiszentgyörgyre helyezték a városi vízvezeték rendbehozatalára és a katonai építkezések vezetésére. A háború befejezése így Sepsiszentgyörgyön találta BALÁSt, ami egyben életútjának első jelentős törését jelentette – életének első szakaszát végül is többnyire a felelősségmentesebb aktivitás, a nyugalom és a társadalmi tisztelet jellemezte, annak ellenére, hogy kisebb kudarcokkal is kellett számolnia.

1.A.2. Az impériumváltást követő évek

1918. november 6-án, az őszirózsás forradalom kitörésekor a polgármester beleegyezése ellenére a rend és fegyelem fenntartása érdekében Nemzetőrséget szervezett. Azonban november 9-én a Nemzeti Tanács hivatalos kinevezettjei által történő átvétele után a Nemzetőrséget újrászervezték, mivelhogy ennek megszervezése nem a szolgálati szabályzatra épült.

A rend helyreállta után a frontról hazatérő katonák foglalkoztatásának biztosítása érdekében BALÁS Munka- és Munkaközvetítő irodát hozott létre a városházán, amely azonban a kellő támogatás hiányában nem kezdhetett meg működését.

November végén egy Népköztársasági Párt megszervezéséhez látott hozzá, azon céllal, hogy „egyesítse a város húsz éven felüli lakosságát, tekintet nélkül foglalkozásra, rangra és nemre, mindazon tagjait, akik az új, 1918. november 16-án megszületett Magyar Köztársaság megerősítésében és megszervezésében részt venni kívánnak”.¹ Miután a december 1-jén megtartott népgyűlés kimondta a szervezés szükségességét, a városi előljárátság hatására, akik többnyire a megyei tisztviselők, a városi nagypolgárság és a birtokosok köréből kerültek ki, a támogatók elláttak a párt megszervezésétől. 1919 májusában a polgármester és a városi tiszti főügyész nyomására kénytelen volt lemondani a város főmérnöki tisztségéről is.

Az 1919. szeptemberben tett budapesti útja után, amikor sikerült tárgyalnia báró PERÉNYI Zsigmonddal, az Új Jobboldal Párt szervezőjével, LOVÁSZI Mártonnal, a Függetlenségi Párt elnökével és NAGY Györggyel, a Köztársasági Párt elnökével, arra a meggyőződésre jutva, hogy a székelység segítséget a magyar kormánytól nem várhat, hozzálátott egy gazdasági alapon épülő szervezet létrehozásához.² Ennek célja a passzívitásból való kilépés volt, eszköze a produktív munka megkezdése, hogy ezáltal „gazdasági megerősödésünket szolgálja, mert az egyén, a család, a nemzet, az ország jólétének egyetlen biztos alapja a független és folyton gyarapodó anyagi helyzet”.³ Így magánmérnökként kezdte meg a „Háromszéki Vízierős Villanytelep, röviden Világosság Szövetkezet” megszervezését. Ez az Olt folyó szotyori szakaszára tervezett 3200 lóerős vízierőmű megépítésére alakult.

A szövetkezet 1920. január 26-án alakult meg, az érvényben levő magyar kereskedelmi törvény rendelkezéseinek megfelelően, és az év végéig már sikerült több mint 5000 tagot jegyeznie. A tagoknak a szövetkezet dolgairól való állandó informálása céljából 1922. október 25-én elindította a *Haladás* című hetilapot, mint a Világosság szövetkezet hivatalos lapját, melynek következményeként a BALÁS elleni támadások még vehemensebben jelentkeztek, főleg a SZELE Béla szerkesztett *Brassói Lapok* hasábjain. A szövetkezeti ügyet belülről is bomlasztó támadások érték, amikor 1922 januárjában dr. KISS András ügyvéd igazgatósági tag BALÁS tudtán kívül megállapodást kötött a Marmarosch Blank Co. bankkal a vállalat átadása tárgyában. Úgy belső, mint külső támadások során a kívülről támadók közé tartozó SZENTKERESZTY Béla báró malomtulajdonos vezetésével az ellen-szervezőknek sikerült megakadályozniuk a vízjogi engedélyezés elnyerését a Földművelésügyi Minisztériumnál. A Minisztérium a román vízjogi törvény hiányában elhalasztotta az engedélyezést az új vízjogi törvény elkészítéséig. A törvény elkészült, és az AVERESCU-kormány meg is szavazta. Azonban ennek megjelenésére a liberális kormányzat alatt került sor, amely hiányosnak vélvén azt, érvénytelenítette.

BALÁS szövetkezeti társainak unszolására az 1922-es liberális kormány által szervezett választásokon szenátorként jelöltette magát, hogy megválasztása esetén megkönnyítse a szövetkezet ügyének megvalósítását. A március 9-én és 10-én sorra kerülő választásokon a Magyar Szövetség jelöltjeinek hivatalos visszautasítása révén is előnybe jutott, és párton kívüli független magyar jelöltként MOSORA Vasile nemzeti liberális szenátorjelölttel szemben több mint 700 szavazattal Háromszék megye szenátorává választották.

Az új vízjogi törvény 1924-ben került a parlament elé, egyidőben az energiatörvénnyel, és 1925 októberére a végrehajtási utasítást is elnyerte. 1926 februárjára az új törvények alapján sikerült az engedélyezést megszereznie. Ez azonban késő volt, mivel az 1926 tavaszára összehívott szövetkezeti közgyűlés a szövetkezet feloszlását követelte.

Szenátori pályafutásának fő meghatározója a magyarság ügyének képviselője volt. Mindezt a hivatalos Magyar Párt politikájától függetlenül folytatta. A magyarság együttműködési és szervezetségi hiánya, valamint a Magyar Párt közvetlen megalkuvó politikája okozta kiábrándultság következtében azonban, belátva, hogy az adott körülmények között képtelen hatékonyan képviselnie a magyarság ügyeit, 1925. november 4-én lemondott a szenátori tisztjéről.

Politikai és gazdaságszervező pályafutásának hullámvölgybe kerülése egyben záróakordját is jelentette élete ezen szakaszának, amely a megfeszített munka ellenére sem hozta az általa elvárt eredményeket. Közérdekű aktivitása többé nem volt ilyen intenzitású, annak ellenére, hogy élete hátralévő szakaszában is találkozunk közéleti próbálkozásokkal.

1.A.3. Szakmai és közéleti viták

Életének következő szakasza az egzisztenciális biztonságért való küzdelem, a kilátástalanság és a meg nem szűnő támadások jegyében zajlott. 1927. január elsején szegényen és reményt veszítve visszaköltözött Brassóba, ahol újra megnyitotta magánmérnöki irodáját, de régi jó hírét soha többé vissza nem szerezhette. Ellen-

ségeire itt is rátalált: SZELE Béla a helyi Magyar Párt elnöke, a *Brassói Lapok* főszerkesztője volt, NAGY Béla pedig a Brassói Kultúrmérnöki Hivatal vezetője.

1927 decemberében a bauxittelepek felkutatásával foglalkozó bányamérnök öccse, BALÁS Jenő meghívásának eleget téve Magyarországra látogatott. Itt tartózkodásáról tudomást szerezve KOVÁCS Kálmán volt sepsiszentgyörgyi járásbíró, ekkor már budapesti kir. járásbíró, azon indítatásból, hogy megakadályozza BALÁS magyar állampolgárrá válását, „Magyar állampolgár akar lenni egy volt liberális oláh szenátor” cím alatt cikket közölt róla a budapesti *Magyarország* című napilapban.⁴ A cikk BALÁSt lapjának liberális támogatással való megindításáért, Magyarország kormányzója elleni sérelem elkövetéséért (a *Haladásban* megjelenő „SOMOGYI és BACSÓ gyilkosságáról” cikk HORTHY kormányzót és baráti körét teszi felelőssé), valamint BALÁSnak liberális programmal, a kormány hivatalos jelöltjeként való szenátori megválasztásáért vádolta, és a magyar faj árulójának, renegátnak nevezte.

BALÁS sajtó útján elkövetett rágalmozás vétsége cím alatt pert indított KOVÁCS Kálmán ellen, akit a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék az 1929. május elseje és hatodika között lezajló nyilvános főtárgyaláson 300 pengő pénzbüntetésre ítél, KIRÁLY Aladár volt Háromszék megyei alispán védőbíráskodása és GRANDPIERRE Emil védőtanáskodása ellenére.⁵

KOVÁCS Kálmán azonban fellebbezett, és ennek nyomán a Budapesti Királyi Ítéletábla 1929. december 14-én az elsőfokú bíróság ítéletét megsemmisítette, őt magát az ellene emelt vád és következményeinek terhe alól felmentette, úgy értékelve, hogy BALÁS az általa szerkesztett *Haladásban* megjelent, SOMOGYI és BACSÓ meggyilkolásával kapcsolatos cikkben valóban kormányzósértést követett el és fajárulást.⁶

BALÁS, repatriálása meghiúsulásával és mérnöki munkához Brassóban sem jutva, 1928 tavaszán elvállalta a bukaresti Vízügyi Hivatal megbízását, hogy négy regáti vármegye vízhasználatának elismeréséhez a szükséges műszaki leírásokat és terveket elkészítse, azonban az ügy-

ben irodai személyzetének egyik tagja által tanúsított helytelen magatartása következtében az illetékes miniszter visszavonta a megbízást 1929 nyarán. BALÁS kára meghaladta a 360 000 lejt.

Az 1931. április 6-án kormányra jutott IORGA–ARGETOIANU szakértői kormány által a választások kívánt kimenetelének biztosítása érdekében kinevezett városi Ideiglenes Bizottságokat szeptemberben törvényesen beiktatták, mellőzve ezáltal a törvényesen megválasztott városi tanácsokat. Ez történt Brassóban is, amikor szeptember első napjaiban a közigazgatási törvény módosítása után sor került a városi Ideiglenes Bizottság átszervezésére, amelybe kormányzati kinevezés által felvétel nyert BALÁS Ernő is. Miután a Magyar Párt visszautasította bármely tagjának a bizottságba való kinevezését,⁷ BALÁS újabb ellenségeket szerzett magának. Ennek következtében jelentette meg „Tiszta vizet a pohárba”, „Brassói pohár” című röpiratait a támadások hárfítása céljával. A bizottsági tisztséget a következő év szeptemberéig töltötte be, amikor is szeptember 9-én sor került az 1931. július 15-én hozott ideiglenes tanácsokat felállító törvény módosítására és a régi városi tanácsok visszaállítására.⁸

1932. október elsejétől a Svenska Vögekeibolaget svéd útépitő társaság alkalmazottjaként dolgozott, egészen 1936. május 1-jéig, és a Predeal–Brassó–Fogaras–Szeben–Nagyapold–Kolozsvár útvonal felmérését és alapépítményének megtervezését végezte. A cég kívánására 1935. február végén Brassóból Szebenbe, 1936. március végén Tordára, majd június 1-jén Kolozsvárra költözött.

Az útépitések befejezése után 1936. augusztusában öccse, Jenő hívására mégis Magyarországra költözött, ahol bauxitkutatási munkálataiban volt a segítségére. Magyarországi jelenléte újabb támadásra adott lehetőséget KOVÁCS Kálmánnak, aki ezúttal a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalhoz nyújtott be kérést a valamikori kormányzósértést elkövetett BALÁS Ernő kiutasítására. BALÁS fellebbezése ellenére az enyingi járás főszolgabírója, azon indokkal, hogy a „külhonossal szemben felhozott vádak megcáfolva nem lettek,

így nevezett az elcsatolt területen tanúsított magatartásával érdemtelenek bizonyult, hogy lakhatási és munkavállalási” engedélyhez jusson,⁹ határozatot hozott az országból való kiutasításáról. 1938. januárjában visszaköltözött Kolozsvárra, ahol végre egy kis nyugalomra lelt.

1.A.4. A kolozsvári évek (1940–1949)

A Kolozsváron való letelepedése a végleges megállapodás jegyében történt, itt már többé nem az új környezetéhez kellett alkalmazkodnia, hanem a változó politikai rendszerekhez, mindenikben munkavágyának kielégítését keresve. A 2. bécsi döntésig kisebb mérnöki munkákat végzett, majd ezután, lehetőséget látva szövetkezeti mozgalmának újraindítására, megpróbálta elfogadtatni az illetékes hatóságoknál elképzelését. 1941. márciusában megbízást kapott az Iparügyi Minisztériumtól az Olt folyó vízerejének feltérképezésére és 1942. júliusában a Kis-Küküllő vízienergiatermelés-lehetőségeinek a tanulmányozására.¹⁰ 1940. december 12-én a Budapesti Magyar Mérnöki és Építészeti Egylet rendes tagjává, ¹¹ majd 1941. június 9-én ugyanennek Kolozsváron megalakult osztálya választmányi tagjává választotta.¹² 1941. július 30-án a Budapesti Mérnöki Kamara soraiba is felvették, de a felsoroltak csak érdekvédelmi egyesületek voltak. Kiseb kolozsvári vízszabályozási munkálatokat is végzett, de a több évtizedes szövetkezeti elképzelésének megvalósításához szükséges beosztást nem sikerült kieszközölnie a magyar kormánytól, számos ígéret ellenére sem.

1944. májusától egészen az észak-erdélyi román hatóságok beiktatásáig a város Mérnöki Hivatalának ügyi előadója is volt. Az impériumváltás után, 1944. november 11-én a kolozsvári Víz- és Csatornázási Művek igazgatótanácsai elnökének nevezték ki.¹³ Ezt a tisztséget egészen 1945. augusztus 22-ig viselte, akkor az elnökséget a polgármester vette át. 1944. decemberében, az új városi vezetőség beiktatása után VESCAN prefektus BALÁSt a Helyi Kultúr-mérnöki hivatal főnökévé nevezte ki, a tisztséget 1945. május 16-ig töltött be.

Mint a Műszakiak Szakszervezetének elnöke, 1944. decemberében megpróbálta újraé-

leszteni a szövetkezeti mozgalmat. Egy Általános Gazdasági Szövetkezetet kívánt létrehozni, amely alulról megválasztott, minden foglalkozási ágat magába foglaló szervként irányította volna az erdélyi gazdasági élet ügyeit. A cél elérése és az esélyelhetőség biztosítása érdekében 1945 áprilisában az addig büszkén viselt pártonkívüliségét is feladta, és belépett a Román Kommunista pártba.¹⁴ Belépését azzal indokolta, hogy, „a *felszabadulás* után léptenyomon azt kellett tapasztalnom, hogy a köz érdekében a polgármestereknél, a prefektusoknál, a szakszervezeti tanácsnál már írásban is benyújtott javaslataim meghallgatásra nem talál-
tak”.¹⁵ A Vörös Hadsereg bevonulását „felszabadulásként” fogadta, és a kezdeti, a Kommunista Párt teremtette körülményeket tökéletesnek találta az Általános Gazdasági Szövetkezeti mozgalmának megvalósítására, de aztán kezdeményezéseinek mellőzése, valamint a párt egyre gyakoribb visszaélései nyomán 1946 júliusában a Kommunista Pártból is kilépett. A Kolozsvári Víz- és Csatornázási Művek Igazgató Tanácsának egyelőre tagja maradt. Nyugdíja nem lévén, a különböző elnöki és tanácsstagi funkciók betöltése után járó díjakból szerény körülmények között tengette életének utolsó szakaszát. 1948 aug. 20-án ezt a szerény létalapját is elvesztette azáltal, hogy az utolsó jövedelemforrásának számító Víz- és Csatorna Művek Igazgatói Tanácsát egy miniszteri rendelettel megszüntették.

Utolsó éveit súlyos betegként élte le, ebből kifolyólag közéleti munkát már nem vállalt. 1949. március 12-én hunyt el, kolozsvári lakásában.¹⁶ Sírja a Házsongárdi temetőben található.

1.B. BALÁS Ernő életrajzi szerepei

Életútját vizsgálva több szerepet is megkülönböztethetünk, így mérnöki, politikai és szövetkezeti szerepeket. Ezek életpályájának fő meghatározói voltak. A következőkben ebben a csoportosításban térünk vissza elemzésükre.

1.B.1. Mérnöki szerepek

Egyetemi tanulmányainak befejezése után, a Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi

osztályától a Brassói Kultúrmérnöki Hivatalhoz való áthelyezésének pillanatától élete végéig végeredményben jelentős műszaki teljesítményt valósított meg. Mérnöki munkássága, a dolgozni akarás vágya végigkísérte egész életét, egyetlen időszak kivételével, amikor szenátori teendőinek és szövetkezeti ügyeinek szentelt pillanatai miatt kénytelen volt mérnöki irodáját szüneteltetni. Munkásságának érzékeltetésére felsorolom a legfontosabb mérnöki munkáit, amelyek többnyire már ez előtt megvalósultak, vagy később kerültek kivitelezésre: a Feketeügy sárfalvi szakaszának szabályozása, a sepsiszentgyörgyi Dohánygyár alagsóvezése, a sepsiszentgyörgyi vízvezeték-hálózat kicserélésének munkálatai, az Olt balánbányai szakaszának szabályozása, vízmosásgátló kötések elkészítése a Tatrang-patakon, víztisztító berendezés elkészítése a TELLMAN-posztógyár számára. 1915-ben a Déli Hadseregnek DÁNY vezérkari ezredes megbízásából állított össze egy általános tervet és költségvetést a Dunának a szerbiai Morava és Vardar folyók mentén a Szaloniki tengeri kikötővel leendő összekapcsolása megvalósítására.

Legfontosabb terveinek nagy része viszont csak egy-egy tervrajz erejéig valósult meg, és soha nem kerültek kivitelezésre, például a szotyori 3200 lóerős, az oltszemi 100, a bodzakrasznai 1600, a Buzău megyei Gura-Şiriuului-nál 1200, Gyilkostóból Gyergyószentmiklós felé terelt vízszakaszon egy 2000, a Kormos-patakán 100, Parajdon 200, Tatrangon 300, Hosszúfaluban 1200 lóerős tervezett vízierőtelepek esetében.

1.B.2. Politikai szerepek

Politikai jellegű tevékenysége többnyire a szenátori aktivitására szűkül le, melynek ideje alatt a politikai élet nehézségeinek dacára sikerült pozitív eredményeket is elérnie néhány fontos ügyben. Legjelentősebb eredményei a sepsiszentgyörgyi magyar tannyelvű Állami Polgári Fiú- és Leányiskola Kovásznára való áthelyezésének megakadályozása, a Sepsiszentgyörgy és Árkos határában fekvő 1000 hold föld katonai lőtér rendeltetésére való, agrárreform alapján történő kisajátításának megakadályozása, valamint a

megyének az 1925-ös közigazgatási szabályozás útján való felosztásának a megakadályozása voltak. Szenátori tevékenységével kapcsolatban meg kell említenünk más közérdekű közbenjárásait is, mint a nyugdíjasok ügyében történt parlamenti felszólalásait, az 1923-as állami vasúti tervekkel kapcsolatos, az erdélyi vasúthálózat bővítésére kidolgozott tervajánlatát, az 1923-as alkotmánytervezet vitájának ülésén előterjesztett beszédét. Szenátori szerepvállalásának lezárulása sem jelentette politikai szerepvállalásának a végét.

1931. szeptember elején BALÁSt kormányutasítással kinevezik Brassó városának Ideiglenes Tanácsába („Interimár Bizottság”), mely funkciót következő év szeptemberéig töltötte be. Kinevezése azonban hatalmas felháborodást keltett a brassói Magyar Párt köreiben, és ennek elnöki tanácsa ezek után tiltakozását fejezte ki az ellen, hogy „BALÁS Ernő bárhol, bármilyen minőségben mint a brassói magyarság képviselője jelentkezzék és nyilatkozzék, s ha ezt mégis megtenné”, leszögezi a nyilvánosság előtt, hogy erre BALÁS Ernő „felhatalmazást nem nyervén nem jogosított”. A Magyar Párt tiltakozása ellenére vállalta a tagságot, ezáltal még jobban mélyítve az amúgy is mély, iránta tanúsított ellenszenvet. A bizottságnak a következő év szeptemberében való megszűnését követően nem vállalt politikai szerepet, nem is jutott ilyenhez, ez egyben végét jelentette politikai pályafutásának, amely amúgy sem bővelkedett a pozitív eredményekben.

1.B.3. Szövetkezeti szervező szerepek

Ilyen jellegű tevékenységének kezdetét a Világosság szövetkezet megszervezése jelentette, mely ezirányú munkásságának legteljesebb szakaszát képezte, annak ellenére, hogy a szövetkezet 1927-ben megbukott. A Világosság szövetkezet szervezésével párhuzamosan, hasonló szövetkezeti mozgalom megindítása céljából BALÁS terveit egy nagyobb körűtja alkalmával ismertette Csíkszeredában, Gyergyószentmiklóson, Marosvásárhelyen, valamint Kolozsváron is, ahol PAÁL Árpád lakásán ZÁGONI István, NYÍRÓ József, SZENTIMREI Jenő is megis-

merkedhettek elképzeléseivel, melyeket elismeréssel díjaztak, de a *Keleti Újság*ban megjelent tartalmas cikkeken kívül nem történt semmilyen továbblépés. A szövetkezet célkitűzései között vízi energiával működtetett villanytelep létrehozása szerepelt, a mezőgazdasághoz, ipari szükségletekhez, világításhoz olcsó villamos áram szolgáltatása a tagok számára, villamos gépek beszerzése és javítása, az ifjúság mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi iskolákban való elhelyezése, ipari telepek létesítése és fenntartása, valamint a mezőgazdaság belterjesebbé tétel útján való fejlesztése. A szövetkezet azonban a vízjogi engedélyezés beszerzése ellenére is elbukott. Ez mégsemnem törte le a műszaki mérnöki szemszögből megközelített, gazdasági alapon szervezendő, szociális és anyagi problémák megoldására irányuló szövetkezeti tevékenységének lendületét.

1938-ban, Magyarországról való kitoloncolása után Kolozsvárra visszaérkezve újra olyan gazdasági szervezet létrehozását szorgalmazta, amely minden magyar gazdát magába foglalt volna. Szerinte a létrehozandó szervezet az Erdélyi Gazdasági Egylet mintájára vagy éppen ennek szervezetében, „minden iparágnak, foglalkozásnak megfelelő alosztályokat” tömörítve kellett volna megvalósítani. Ez ugyan nem sikerült, de a 2 bécsi döntés után BALÁS újabb lehetőséget látott szövetkezeti mozgalomnak elindítására. Kapcsolatot teremtett GYULAI Tiborral, a Kereskedelmi és Iparkamara titkárával, akinek közvetítésével kinevezést próbált nyerni az Erdélyrészi Gazdasági Tanácsba, hogy elindíthassa a Székelyföld szövetkezeti mozgalomának új alapokra helyezését. A hivatalos szervek a kezdeményezés megvalósításának akadályaként arra hivatkoztak, hogy az erdélyi szövetkezeti mozgalom két alapszervezetén, az Országos Központi Hitelszövetkezeten és a Hangya Szövetkezeteken kívül más nagyobb szabású szövetkezés több okból is kivitelezhetetlen.¹⁷

Válasz nélkül maradt kezdeményezősei számára a Vörös Hadsereg 1944 novemberében történt bevonulása nyomán kialakult politikai légkör úgy tűnt, hogy nagyobb érvényesülési

lehetőséget nyújtani, legalább az első másfél évben így találta. Az alkalmas pillanatot megragadva, a Kolozsváron újonnan megalakult Szakszervezeti Tanácsban javaslatot tett az Általános Gazdasági Szövetkezet megszervezésére.¹⁸ E szövetkezetnek, eltérően a „Hangya” szövetkezet struktúrájától, ki kell terjednie mindenkire, állította, mert csak egy általános gazdasági szövetkezet nyújthatja a kívánt társadalmi jólétet. Elképzelésének megfelelően a minden foglalkozási ágaknak megfelelő „szakosztályok és ezek alosztályai fognak minden kérdést mindig a lehető legracionálisabban megoldani, és a haladást szem előtt tartva az intézményeket, vállalatokat, üzemeket megszaktítás nélkül tökéletesíteni”.¹⁹

Elképzeléseit, elveit sokan támogatták, mint például MOLL Elemér, azonban a gyakorlati megvalósítás kérdésében már nézeteltérések merültek fel. JORDÁKY Lajos és BALOGH Edgár közvetítései ellenére, a Szakszervezeti Tanács az ügyet nem tartotta kivitelezhetőnek.²⁰ Nem mutatott érdeklődést iránta az 1945 tavaszán megalakult Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete sem. Utóbbinak érdekköre nem is ölelte fel a gazdasági élet minden területét.

Utolsó lépésként 1945 szeptemberében a Műszakiak Szakszervezetének nevében tett javaslatot egy a minden foglalkozási ágaknak megfelelő szakértőkből álló Erdélyi Gazdasági Bizottság létrehozására, azon feladattal, hogy kiépítse az Erdélyi Egyetemes Szövetkezetet.²¹ Ez a kezdeményezése is válasz nélkül maradt, akárcsak a többi, ezúttal azonban végképp talaját veszítette több mint két évtizedes szövetkezeti aktivitása, mivel a későbbi politikai rendszer nyújtotta lehetőségek fokozatos beszűkülése, valamint korának előrehaladottsága miatt többé nem vállalkozott ilyen tevékenységre sem.

2. BALÁS Ernő politikai tevékenysége

2.A. Pártalakítási kísérlete

A Budapesten kirobbant őszirozsás forradalom teremtette légkör nagyban rányomta bélyegét az Erdély magyarlakta vidékein fennálló társadalmi viszonyok fokozatos átértékelését

és értelmezését követelő körökre. Az októberben életre hívott Magyar Nemzeti Tanács, valamint a november elsején hatalomra került KÁROLYI-kormány nemzetiségi, társadalmi, szociális, politikai célkitűzései egy gyökeresen más Magyarországot megvalósítását vázolták, amennyiben a nemzetközi politika és viszonyok a kormány elvárásainak megfelelően alakulnak.

BALÁS ilyen körülmények között, a háború teremtette dezorganizáció és dezorientált helyzet láttán fogott hozzá az addig ellenzett, de a nemzetközi porondon egyre népszerűbb szociálpolitikai tevékenységéhez. Mentalitásának megfelelően, a háború kitörésének okaként az emberiség fejlődését és az evolúciót nevezte meg, amelynek már nem tudtak megfelelni az európai intézmények, kormányzati formák, és ennek megfelelően a célja nem lehet más, mint azon friss erők érvényesülésének biztosítása, „melyek a romok helyén egy fényesebb, szebb és jobb jövőt alapozhatnak meg, melyre az utódok a legmonumentálisabb épületet emelhessek”.²² BALÁS jóslatként hangoztatja, hogy a világegés eltörölte a tétlenséget, a születés és vagyon biztosította előnyöket, és ezzel egy új korszak köszönt be, amely az elkövetkező „békével a becsületes, tisztességes és önzetlen munka korszaka lesz”.²³

Egyetemes célként határozta meg a minden téren megnyilvánuló szervezetlenség és bürokratizmus letörését. Ezt megvalósítandó első lépésként egy bizottságot kell kinevezni, minden foglalkozási ág képviselőivel, megfelelő tagok választásával. A bizottság egy fontos feladata a rendszeres tanácskozás mellett a városi adminisztráció átszervezése lenne, felölelné és főbb vonásokban megállapítaná a városi közigazgatás minden ágazatában a kötelezettségeket és a jogokat. További kötelezettségei a gazdálkodás belterjesebbé, az ipar és kereskedelem megbízhatóbbá tétele lennének.²⁴ E célkitűzések és a központi hatalom gyengesége nyomán bekövetkezett nyugtalan légkör ellenőrzésének megvalósítása érdekében látott hozzá BALÁS 1918. november 6-án Sepsiszentgyörgy Nemzetörségének megszervezéséhez. A város rendőrkapitányának alárendelve ennek feladatául a rend fenntartását, a személyi és vagyoni biztonság

megóvását tűzte ki.²⁵ A kísérlet félsikert hozott. A Nemzetőrséget november 9-én a Nemzeti Tanács által kiküldött bizottság átszervezte,²⁶ a hadügyminisztérium hatáskörébe rendelődtött át. Erre azért került sor, mert a belügyminisztérium sok helységben a nemzetőrség és a polgárőrség fogalmának összekeverését tapasztalta.²⁷

Az 1918. november 16-án megszülető Magyar Köztársaság még jobban megerősítette BALÁSBan addigi elgondolásainak létjogosultságát, ami arra készítette, hogy megszervezze az Országos Köztársasági Párt sepsiszentgyörgyi tagozatát. A munkálatok megindítására november végén került sor, olyan céllal, hogy a szervezet magába foglalja a város mindazon 20 éven felüli lakosát, akik az újonnan született Magyar Köztársaság megerősítésében részt akarnak venni.

A szervezet általános célkitűzése a háború által felborított osztályuralom helyébe Szabadság, Egyenlőség, Testvériség elveken alapuló Köztársaság megteremtése volt.²⁸ Ugyancsak általános célként fogalmazta meg a szervezet országos gárdájának megszervezését, melynek feladata a friss kormányzati forma megóvása lett volna.

A sepsiszentgyörgyi pártszervezet konkrét feladatát a Háromszék vármegyei Köztársasági Párt kiépítése jelentette. Ebben a kiépítendő pártszervezetben BALÁS terveinek alapján a párt ügyeit az elnök, egy társelnök, egy titkár, egy jegyző, egy pénztáros és egy ellenőrző, valamint intéző bizottság végezte volna. Az intéző bizottság tagjai minden 50 párttag után választódtak volna, és évente kétszer gyűlt volna össze. A tagok kötelességei között szerepelt a közgyűlés előtti jelentéstétel.²⁹ A párt tisztikara és a bizottság tagjai titkos szavazással egy évre szóló kinevezést kaptak volna. Az ilyen alapon felépülő pártszervet céljai között nem csak politikai célkitűzéseket nevezett meg. A pártnak társadalmi és közigazgatási téren is fontos feladatoknak kellett volna eleget tennie, mint a földművelés belterjesebbé tétele, a helyi ipar és kereskedelem dinamikusabbá tétele, a közigazgatás bürokráciamentesítése és gyorsabbá tétele a közérdek hatékonyabb kiszolgálása végett.

A szervezet BALÁS terveinek megfelelően meg kellett volna, hogy szüntesse a szociá-

lis, nemzeti és vallási diszkriminációt, ugyancsak a közérdek akadálymentesebb kiszolgálásának érdekében.³⁰

A Köztársasági Párt helyi szervezetének alakítását hirdető népgyűlésre december 1-jén került sor, a városháza zsúfolásig telt dísztermében. A népgyűlés napirendjére és az ügy további alakulására a korabeli helyi sajtó és egyéb források hiányossága következtében a hagyaték alapján csak egy zavaros képet alkothatunk. A gyűlésen BALÁS a párt célkitűzéseinek ismertetése mellett hangsúlyozta az összefogást és a pártoskodás megszüntetésének fontosságát ahhoz, hogy megszilárdulhasson a népuralmon épülő köztársaság.³¹

Mint azt BALÁS egy későbbi cikkében olvashatjuk, a gyűlés közönsége kimondta a szervezet szükségességét, de a szervezés folytatásakor a lelkesedők elmaradoztak, illetve szembefordultak.³²

BALÁS a városi vezetőtanács ellenakciójában látta a kezdeményezés elgáncsolását, a tanács nyomást gyakorolt a pártszervezés híveire, és megakadályozta a pártalakítást. Ha megvizsgáljuk a november 3-án dr. KOVÁSZNAI Gábor alpolgármester javaslatára választott 15 tagú városi tanács összetételét, akkor megállapíthatjuk, hogy ennek túlnyomó részét birtokosok és nagypolgárok alkották.³³ Egy ilyen összetételű tanács, mely tagjainak társadalmi rangja szerint ítélve inkább konzervatívnek tűnik, egy a már november elején megalakult, nagy támogatásnak örvendő szociáldemokrata párt mellett nem engedhette meg a helyi politikai élet még fokozottabb balratolódását. A városi tanács nem engedélyezhette a kedélyek baloldali eszméktől történő felkorbácsolását egy olyan közhangulatban, melyet a frontról hazatérő katonák fosztogatásai és szociális követeléseiben megzavartak. Mindezt tehette annak ellenére, hogy BALÁS kezdeményezéseinek voltak olyan pontjai, melyeket a tanács is támogatott. Erre a legjobb példa az, hogy BALÁS 1918. november 21-i kezdeményezésének, a Munka- és Munkaközvetítő iroda beindulásának elgáncsolása után ugyanezen név alatt született meg december 12-én a hasonló iroda GYÖRGY Mózes

vezetésével, de már a városi tanács kezdeményezésére.³⁴

1918 decemberében már nem nyílt alkalma a pártszervezés folytatására, mivel a megszállás következtében a gyűlésezés tilos volt. További próbálkozásai mégis voltak. 1918. december 29-én levelet küldött APÁTHY István fő kormánybiztosnak, amelyben a szervezkedés intenzívebb elindításának szorgalmazása mellett javaslatokat tett többek között a községek, városok és a vármegyék polgárságának egyetlen polgári pártba való tömörítésére és munkaközvetítő irodák felállítására. Ez persze nem járt eredménnyel. Politikai szervezőtevékenységének szakasza lezárult, de mind társadalomszervező, mind pedig politikai tevékenységét folytatta.

2.B. Szenátori tevékenysége

2.B.1. BALÁS Ernő szenátorrá választásának körülményei

Az első világháború után, 1922 márciusában már harmadszor került sor politikai választásokra a Román Királyságban. Az előző választáshoz viszonyítva ezúttal a magyar kisebbség jelöltjei is felkerültek a választási névjegyzékre. A sorra kerülő választás az erdélyi kormányzótanács 1919. évi 3621. számú választójogi rendelete szerint folyt le, amelynek a volt Magyar Királyság kerületi rendszere szolgáltatott alapot. E rendszer értelmében minden 50 000 szavazásra jogosult polgár választott egy képviselőt, és minden 100 000 választó egy szenátort. Így Erdélyben összesen 121 képviselőt és 53 szenátort választottak általános, egyenlő és közvetlen szavazás elvén, már amennyiben beszélhetünk egyáltalán szabad választásokról az akkori liberálisok által szervezett választások esetében. Az aktív választójog határa 21 év volt a képviselő- és 40 év a szenátorválasztás esetében, és a képviselőt legalább 50, a szenátorjelöltet pedig legalább 25 választónak kellett ajánlania. A márciusban sorra kerülő választásokra Háromszék megyében február 25-én és 28-án történtek a képviselő- valamint a szenátorjelölések. A választási bizottság a következő jelölteket fogadta el:

Képviselőjelöltek: A nagyajtai kerületben Alexandru ITEANU, a Román Nemzeti Liberális Párt jelöltje és ROMÁN Viktor, a Román Nemzeti Párt jelöltje.

A sepsi kerületben ANGELESCU Constantin közoktatásügyi miniszter, a Román Nemzeti Liberális Párt jelöltje, POPA Ioan, a Román Nemzeti Párt jelöltje és GYÖRGY-JAKAB Miklós független magyar jelölt.

A kézdi-orbai kerületben dr. SZILVESZTER Ferenc, a Magyar Nemzeti Párt jelöltje, Demeter PASCU, a Nemzeti Liberális Párt jelöltje és PAFIROIU Ion, a Román Nemzeti Párt jelöltje

Szenátorjelöltek: MOSORA Vasile, a Nemzeti Liberális Párt jelöltje és BALÁS Ernő független magyar jelölt.³⁵

BALÁS Ernő független szenátori jelölése nagy tiltakozást keltett a Magyar Szövetség megyei képviselőinek körében. A párt hivatalos programját mellőző független jelölteket bíráló vezérlő bizottság, a sérelmesnek elkönyvelt politikai elhajlások csírájában történő elfojtása érdekében egy általános érvényű, a magyar szavazó közönség számára kötelezőnek feltüntetett felhívást tett közzé. A felhívás, mely minden magyar szavazóhoz szólt, becsületbeli kötelességnek tünteti fel kizárólag a Magyar Szövetség által jelölt és a közös vezérlő bizottság által elfogadott jelöltekre való szavazást, valamint tartózkodásra intett minden más politikai nézetet valló jelölt támogatásában.³⁶ Pár nappal később a MSZ álláspontját képviselő *Székely Újság* napilap egy jóval nyilvánosabb, már személyre szólóan BALÁS ellen megnyilvánuló cikkében óvva intett minden szenátorválasztót BALÁS választóívének aláírásától.³⁷ A MSZ aggodalma a közelgő választások kapcsán nem volt megalapozatlan. BALÁS, mint a Világosság szövetkezet igazgatóságának tagja, egy olyan szövetkezet vezető személyisége volt, amelynek tagsága meghaladta a 4000 főt. Igaz, ez a szövetkezet komoly belső szervezeti és jogi gondokkal küszködött. Ebből következően szenátori jelölése részben szövetkezeti indíttatású, problémamegoldó bizalom megelőlegezésként is felfogható, a tagok azon indíttatását tükrözhetette,

hogyan talán így könnyebben kieszközölheti a szövetségi működéséhez szükséges vízjogi törvények mihamarabbi elkészítését. Tehát a cél, amely a jelöltek előtt is megfogalmazódott, a Világosság Szövetségi tervei megvalósításához szükséges törvények megszületésének közvetlen szorgalmazása volt, a szenátusban. BALÁS független jelölésének ez lehet az egyik ésszerű magyarázata. BALÁS ilyen indíttatásból verbuválódott potenciális szavazóbázisa jogosan adhatta okot aggodalomra a MSZ vezetőségének.

Jelölésének politikai indíttatású oldalát az 1918 novemberében tanúsított társadalomszervező aktivitásának továbbvitelként is felfoghatjuk. Mindennek azonban egy sajátos, egyedi vonalon próbált érvényt szerezni. Politikai nézeteit figyelembe véve, megállapíthatjuk, hogy BALÁS nem rendelkezett egy szokványosan behatárolható politikai programmal vagy bármelyik hagyományos politikai ideológiának megfelelő politikai eszmeiséggel, hivatástudattal. Politikai programjában, mint későbbi aktivitásának elemzése során is megállapíthatjuk, megtalálhatóak voltak úgy a szociális, mint a nemzetiségi politikából fakadó jobboldali elemek. A konglomerátumukból sarjadzó politikai hitvallás egészen sajátos politikai magatartást kínált BALÁSnak.

A március 9–10-én sorra kerülő választási eredmények alapján BALÁS Ernő független, párton kívüli magyar jelöltet MOSORA Vasile Nemzeti Liberális Párti szenátorjelölttel szemben több mint hétszáz szavazattöbbséggel Háromszék megye szenátorának választották. BALÁS Ernő megválasztásáról több jelentős erdélyi sajtóorgánus is pozitívan számolt be, mint például a *Székely Hírek*³⁸, a *Keleti Újság*³⁹, a *Világosság*⁴⁰, amelyek őt mint az egyik legdolgosabb székely vezetőt jellemezték, akinek munkatervét és munkaakarátát népe is megbecsüli.

Megválasztásának körülményei máig tisztázatlanok, a rendelkezésünkre álló információk nem szolgáltatnak kellő adatokat a választási körülmények rekonstruálásához, így nem tudunk határozott választ adni arra, hogyan győzhetett BALÁS Ernő MOSORA Vasile liberális párti jelölttel szemben egy olyan választáson, amelyet a liberális kormány szervezett. Azt sem látjuk

tisztán, hogy a Magyar Szövetség jelöltjeinek visszautasítása a kormány hallgatóságos beleejegyzésével vált-e valóra. Amit biztosan tudunk, az az, hogy a február 16-án tartott Magyar Nemzeti Párt alakuló gyűlésén a város háza dísztermében több jelöltet is állítanak: dr. FERENCZY Gézát, a Magyar Nemzeti Párt sepsi kerületének jelöltjét, dr. KECSKEMÉTI Istvánt, a Magyar Nemzeti Párt nagyajtai kerületének jelöltjét, dr. SZILVESZTER Ferencet, a Magyar Nemzeti Párt kézdi-orbai kerületének jelöltjét, valamint SÁNDOR Józsefet, a megye MNP szenátorjelöltjét. Tény, hogy a február 25–28-án a választó bizottság által elfogadott jelölőlistákról ezek a jelöltek hiányoznak.⁴¹ Találunk olyan híreket is, amelyek szerint visszautasításukra a legkisebb vagy vélt hibákra, mint például késésre vagy aláírási problémákra hivatkozva került sor.⁴² A választási körülmények kedvezőtlen alakulása a Magyar Nemzeti Párt számára nyomós okot szolgáltatott, hogy támadásaik célpontjává tegyék BALÁS Ernőt, akit liberálisnak, fájárlónak és renegátnak neveztek. Ilyen alapon az is feltételezhető, hogy BALÁS a kormány támogatásával indult a választásokon, mint a MSZ ellenjelöltje, de a kevésbé manipulált választások során győzött. A precedens értékű támadások legféltelenebb képviselője a *Brassói Lapok* volt, amely már a Világosság szövetségi megalakulása óta folyamatosan bírálta BALÁS Ernőt. Mivel a választásokon nem a Magyar Nemzeti Párt közös vezérlő bizottságának jelölésével lépett fel szenátorjelöltnek, és mivel érvényesülését nem a hivatalos magyar szervezet keretén belül kereste, a „közös vezérlő bizottság” a magyar kisebbség képviselőitében megbélyegezte és a „magyar faj” árulójának tekintette.⁴³ Ez egy olyan méretű ellentét kezdét jelentette BALÁS és a magyarság hivatalos képviselői között, amely egész életére kihatással volt.

2.B.2. BALÁS Ernő szenátor oktatásügyi tevékenysége

BALÁS Ernő politikai tevékenységét elemezve több szakaszt különíthetünk el, amelyek közül a legjelentősebb az iskolaügyben kifejtett.

Ahhoz, hogy BALÁS Ernő általános és helyi jellegű iskolaügyi tevékenységét megértsük, meg kell vizsgálnunk az impériumváltás utáni Sepsiszentgyörgyön bekövetkezett, iskolai szinten történő változásokat és BALÁS Ernő ezekkel kapcsolatos álláspontját. Az impériumváltás előtti Sepsiszentgyörgyön több nagy fontossággal bíró oktatási intézmény működött: népi-elemi fiú és elemi leányiskola; polgári leányiskola; polgári fiúiskola; tanítóképző. A polgári leányiskola a város tulajdonát képező, „bazárnak” nevezett épületben működött, a másik három egy alig néhány éves modern épületben volt elhelyezve. 1919 júniusában csaknem teljesen azonos módon, a román hatóság képviselője, a kolozsvári kormányzótanács által ide kinevezett román tanfelügyelő egy vagy két képviselővel megjelent az intézetekben, és felszólította az igazgatót és a tantestületet a román állampolgársági eskü letételére. Az intézmények tantestületei, arra hivatkozva, hogy nincs tudomásuk az Antant-hatalmak és Magyarország között létrejött szerződésről, kijelentették, hogy a román hatóságoknak azon kijelentését, hogy Erdély Romániához van csatolva, nem ismerik el, míg erről jogerős szerződés nem intézkedik. Ugyanakkor kijelentették, hogy „ők a magyar államnak annak idején tett eskü alól felmentve nem lévén, a román állampolgársági esküt le nem tehetik”.⁴⁴ Mindezek után a tanfelügyelő miniszteri rendeletre hivatkozva követelte az iskolák, felszerelések, berendezési tárgyak, szertárak, számadások, pénz és értékpapírok átadását. Az igazgatók az erőszaknak engedve engedelmeskedtek, de az átadásról felvett jegyzőkönyvről másolatot kértek, amire ígéretet kaptak, de ennél több nem történt. Következő lépésként a tanfelügyelő átvette az iskolákat, és ugyanakkor megszüntette az iskolában található igazgatói szolgálati lakásokat. Az elvett épület ezután több rendeltetésnek is eleget kellett, hogy tegyen, az elemi iskolában tánciskolát, a tanítóképzőben magánlakásokat rendeztek be, de az épület maradék része így is kihasználatlanul maradt, mivel a megyében nem volt annyi román iskolás, amennyi elegendő lett volna az elemi iskola benépesítésére. Annak ellenére tehát, hogy az ország más részeiről is toboroztak növendékeket, a polgári

fiúiskola és a tanítóképző sem működhetett kellő létszámmal. A fennálló körülmények között a város egyetlen sértetlenül maradt iskolája a Székely MIKÓ Kollégium volt, amely a magyar oktatás folytonosságának biztosítása érdekében megnyitotta kapuit a fiú és leány elemi iskola, a polgári fiú- és polgári leányiskola, valamint a tanítóképző előtt.⁴⁵ A polgári leányiskola, amely a Székely MIKÓ Kollégium új tagozataként indult a következő évtől, az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa 14.479-1919-es és a Consiliul Dirigent (Ideiglenes Kormányzótanács) 2740-1919 számú rendelete által engedélyezve, a román állami iskola tanár- és növendékhánya következtében az 1919–1920-as tanítási évre visszakapta régi épületét és felszerelését.⁴⁶

Az erdélyi, de főleg a vele közvetlen kapcsolatban álló sepsiszentgyörgyi iskolaproblémák vizsgálata, mint ahogy a *Keleti Újság* szerkesztőségének írott leveléből kitűnik, BALÁS Ernőt problémamegoldási lehetőségek átgondolására készítette.⁴⁷ BALÁS koncepciója szerint „az iskolák kérdését egyöntetűen kell megoldani az összes impérium alá került volt magyar területeken, illetve az összes Magyarországtól elszakított területeken. Az egységes alap pedig ne a felekezeti, hanem a magyarság legyen”.⁴⁸ Elképzelésének az Antant-hatalmak és Magyarország között létrejött egyezmény szolgált alapul, amelynek a 9. és 10. szakaszai szerint a Romániához csatolt területeken lakó vallási és nyelvi kisebbségeknek joguk van a saját költségükön jótékonyági, felekezeti szociális intézmények, iskolák és más nevelőintézetek létesítésére, vezetésére s ellenőrzésére, továbbá ezekben anyanyelvüket szabadon használhatják, sőt a román állam ezek részére a közalapokból, állampénztárakból, községi pénztárakból vagy más módon fizetendő segínyt is köteles biztosítani. BALÁS az iskolaprobléma megoldását egy „iskola-egyesületi” intézmény létrehozása útján látta megvalósíthatónak. Annak ellenére, hogy bizonyos fokig elismerte, a felekezetek-egyházak meglévő autonómiájukra támaszkodva nagy befolyással bírhatnak az erdélyi iskolaproblémák megoldásában, ő egy olyan Iskola-egyesület létrehozásában gondolkodott, amelybe bevonható

minden felnőtt keresetképes magyar férfi és nő. Vagyoni viszonyaiknak megfelelő, méltányosan és igazságosan megállapított kulcs szerint fizetendő évi hozzájárulási díjakkal olyan hatalmas összeget hozhatnak össze, amelyből a volt magyar állami iskolák a haladás megkövetelte igényeknek megfelelően tarthatók fenn és fejleszthetők. Második lépésként szorgalmazta a volt magyar állami iskolák épületeinek visszaigénylését, a folyamat azonnali elindítását. Következő lépésként indítványozta a többi volt magyar vármegye hasonló eljárásra való felhívását, valamint azt, hogy a Kolozsváron székelő három egyházi főhatóságot minderről értesítsék, és felkérjék, hogy a maguk részéről ők is kövessenek el mindent a fennebb említett eszmék megvalósulásának érdekében. A javaslatot, bár a három egyház vármegyei képviselői, különösen a papok elismerték, tekintettel a nehézségekre, amelyeket a román hatóságok támaszthatnak, és azon indokkal, hogy az ily alapon szerveződő intézményeknek nem lehet meg az a tekintélye, amellyel az egyház még valamelyest meglévő autonómiából kifolyólag rendelkezik, elvetették.

A javaslat elutasítása ellenére BALÁS Ernő továbbra is az iskolaproblémák képviselőjének egyik fő zászlóvivője maradt. Az ő megfogalmazásában látott napvilágot az az 1920. július 15-én született kérelem, amelyben a sepsiszentgyörgyi római katolikus, evangélikus, református, unitárius és izraelita hitközség két-két képviselője a prefektushoz, a román közoktatási miniszterhez, a miniszterelnökhöz, a román parlamenthez, a szenátushoz és Ferdinánd királyhoz címezve kéri a városban fennálló volt magyar állami elemi fiú- és leányiskola, polgári fiú- és leányiskola, illetve a tanítóképző helyeégeinek teljes felszerelésükkel és berendezésükkel, az alapítványokkal és minden elvett értékkel együtt való visszaszolgáltatását a magyar tannyelvű elemi, polgári és tanítóképző újraindításának céljaira.

Megválasztásának időpontjától számítva rövid időn belül BALÁS iskolai ügyben kihallgatást eszközölt ki dr. ANGELESCU Constantin közoktatási miniszternél iskolai ügyben, melynek tárgyát a 23738/921-es számú rendelet képezte. Ezen rendeletben a közoktatási államtit-

kárság a sepsiszentgyörgyi tanfelügyelőségnek a megyében működő még államosítatlan 10 községi iskola mihamarabbi államosítására való előkészítésre adott utasítást. Az intézkedések megyei szinten megtörténtek, a tanfelügyelőség bejárta Barót, Egerpaták, Eresztevény, Kézdioroszfalu, Szotyor községeket, és a miniszteri leiratban kívánt feltételekről megegyeztek, miután a tanfelügyelőség a felterjesztést is megtette, de az államosítás még a következő évben se történt meg.⁴⁹ A tanítás nem maradt el, de a tanárok fizetés nélkül maradtak, mert az iskolák államosítása elmaradtával a községek nem fizették az iskolai illetéket a beígért államosítás következtében. BALÁS a tanítók és családjaik nevében egy kérést fogalmazott meg, amelyben az ügy mihamarabbi jóindulatú elintézését igényelte.

Ugyanebben a hónapban azon négy fővárosi magyar iskola ügyében vállalt közbenjárást, amelyeket az impériumváltás után bezártak. Ez a négy magyar iskola, amelyet az itteni magyarság építtetett gyerekeik anyanyelven való tanításának biztosítására, az egyedüli itteni magyar nyelvű oktatási intézmények voltak, és bezárásuk a fővárosban megszakította volna a bukaresti magyar oktatás hagyományát. BALÁS megpróbálta elérni egyes miniszterek közvetítésével legalább két iskola visszaadását, de nem sikerült.⁵⁰

Az 1922. évre egyre gyakoribbá váltak a megmaradt magyar oktatási intézmények működését akadályozó rendeletek, felsőbb utasítások, mindent elkövetve, hogy ezen intézmények oktatási nyelvét románra változtassák, vagy hogy egyszerűen megszüntessék őket. Ez érvényes volt azokra az iskolákra is, amelyeket a román állam hozott létre a megszüntetett vagy épületükből kitoloncolt volt magyar iskolák helyén. Erre a sorsra jutott 1920-ban a volt magyar polgári leányiskola épületében az állam által alapított magyar nyelvű Polgári vegyes iskola is, amikor az 1922–1923-as tanévben a Kolozsvári Közoktatási központi igazgatóság 19816-1922-es utasításában megtiltotta a vegyes iskolák működését, ami a leány- vagy a fiúiskola osztályainak elhelyezését vagy osztályainak bezárását jelentette.⁵¹ BALÁS Ernő 1922. szeptember 12-én a polgári

fiúiskola szülőbizottsága és a város nevében kérelmet terjesztett be ANGELESCU közoktatásügyi miniszter elé, amelyben kéri az iskola továbbműködésének biztosítását.⁵²

A kisebbségi iskolák tanítási nyelvét ért fokozatos támadások mellett megszorodtak a tanári kar ellen foganatosított támadások is. Ez történt Háromszék megye magyar tannyelvű állami elemi iskolai tantestületi körével is, amikor az 1923–1924-es tanévkezdés elején a helyi tanfelügyelőség javaslatára, tekintet nélkül korra és családi viszonyokra, valamint tulajdonviszonyokra, a közoktatási minisztérium áthelyezte őket az Ókirályság területére. A szomorú az volt, hogy az áthelyezési utasítást kapott tanítók nagy része hatalomváltás után egyes körök tiltakozása ellenére állami szolgálatra vállalkozott. A problémát BALÁS Ernő és BLAGA brassói kerületi felügyelő közbenjárása következtében sikerült pozitívan megoldani, ANGELESCU eleget tett visszahelyezési kérésüknek.⁵³

Az 1923. szeptember 25-én megjelent, a közoktatásügyi miniszter 100.190-923-as középiskolai rendelete tovább nehezítette az erdélyi magyar kisebbségi oktatás helyzetét.⁵⁴ A rendelet leg súlyosabb pontját az első szakasz tartalmazta, amely előírta, hogy a magyar tannyelvű középiskolákban a román nyelven kívül Románia történelmét, földrajzát és alkotmánytanát is román nyelven kell tanítani. A rendelet kötelező képességvizsgát írt elő 1924. augusztus 15. és szeptember 1. között minden tanár számára román nyelvből, és az illetékes tanároknak román történelemből, földrajzból és alkotmánytanából. Tiltakozásképpen BALÁS Ernő 1923. december 21-én egy memorandumot fogalmazott és küldött el Gheorghe TĂTĂRESCU belügyi államtitkárnak,⁵⁵ amelyben különösen a négyosztályos polgári iskolákat érintően előterjesztette, hogy a polgári iskola célja a polgárság leányainak és fiainak némi általános ismeretek nyújtása egy alapműveltség megteremtéséhez. BALÁS memorandumában kifejti, hogy az államnak nem az az érdeke, hogy a lényeges tantárgyakat román nyelven tanítsák, hanem hogy azokat minél alaposabban elsajátítsák, ez pedig anyanyelven valósítható meg a leghatékonyabban.

Ugyanakkor rámutatott, hogy a román nyelven való oktatás keresztyülvihetetlen nemcsak azért, mert a gyermekek nem értik meg, hanem azért is, mert nem rendelkeznek a román nyelvet tökéletesen beszélő megfelelő képzettségű tanári karral sem. Továbbá kimondta, hogy „tökéletesen elég lenne, ha az iskolában a román nyelvet és irodalmat igyekeznének minél jobban megtanítani, azért hogy a polgári iskolát végzett földműves, iparos és kereskedő a faluja határán túl is minden nehézség nélkül mozoghasson”.⁵⁶ BALÁS Ernő elengedhetetlennek látta, hogy a Székelyföldön úgy az elemi, mint a középiskolák esetében olyan tanítók, tanárok és inspektorok működjenek, akik ismerik a magyar nyelvet.

Mint a *Haladás* politikai hetilap felelős szerkesztője, az erdélyi magyar értelmiség körében egy közös magyar iskolapolitikai tervet kidolgozására több vitaindító írást is publikált. Kezdeményezése megválaszolatlan maradt, ezért egy általa kidolgozott tervezetet közölt az 1924. február 10-i *Haladás* címlapján. A tervet célja egy olyan magyar iskolapolitika létrehozása, amelynek „legelső követelménye annak felismerése, hogy minél több és minél jobb iskolára van szükségünk, mert kultúránkban nem visszaesést, hanem előhaladást kell produkálnunk. Gyermekeinknek tehát tanulniuk kell, minél többet és minél hosszabb időn át, hogy ne csupán az analfabétaságot küszöbölhessük ki, hanem a mai kor megkövetelte fejlődöttebb tudást szerezhessék meg”.⁵⁷ Tervezetének legfontosabb kitétele a román nyelv kötelező érvényű elsajátítása az erdélyi magyarság által. Elsődleges célként az erdélyi magyarságnak tudatosítania kell, hogy mi az, amit a román többségtől elvárhat, és mi az, amit követelhet a békeszerződés, gyulafehérvári határozatok és az alkotmány alapján. BALÁS a nyelvek gyermekkori elsajátításának előnyéből kiindulva, tervezetében úgy látja szükségesnek, hogy az állam a magyar községekben és városokban román nyelvű óvodákat tartson fenn. „Az elemi iskolákban a tanítás az anyanyelven kell, hogy történjen, ez a pedagógiának az alaptörvénye. A magyarságnak tehát az államtól magyar tannyelvű elemi iskolák létesítését és fenntartását kell kérnie, sőt követelnie, ahol a magyarság ak-

kora számban él, hogy az iskolakötelesek legkevesebb egy tanítót foglalkoztatni tudnak”.⁵⁸ Tervezetében kitér a felekezeti iskolákra is, de megjegyzi, hogy egyetlen történelmi magyar egyházat sem tart képesnek anyagi biztonságuk megingása következtében arra, hogy újabb elemi iskolákat létesítsen és támogasson a meglévő, egzisztenciális gondokkal küszködő iskolái mellett. Ezekre az érvekre hivatkozva azt vélte helyesnek, hogy a kormánytól a felekezeti iskolák elvételét kell kérni, azzal a feltétellel, hogy az állam vállalja fel ezek tovább működtetését magyar elemi iskolákként, a lehetőségek szerint a gyermekek vallásának megfelelő vallású tanítókat alkalmazva, engedje meg tanítóinak a kántori teendőik elvégzését, és végül a felekezeti tanítókat vegye át az állam szolgálatába.

BALÁS Ernő kitért az elemi iskolákkal összefüggő tanító- és tanárképzők kérdésére is. Leszögezte, hogy erre vonatkozólag pontosan meg kell határozni, hány intézményre van szükség, ezek felállítását és fenntartását ugyancsak az állami keretekben kell elhelyezni, és ugyanakkor az ezen iskolákba jelentkezőket egy alapos szelekciónak kell alávetni. E tervezet szerint azoknak, akik magasabb képzésre törekednek, de ugyanakkor az iparosoknak, a kereskedőknek és a földműveseknek is, haladéktalanul meg kell tanulniuk románul. Ez csak akkor válna lehetőségessé, ha a továbbtanulni akaró diákok román nyelvű iskolákban tanulnának, ami nem jelentené azt, hogy az erdélyi magyar ifjúság elrománosodna, példának hozva fel azon erdélyi román értelmiség helyzetét, akik a monarchia idején magyar iskolákban szereztek oklevelet. BALÁS szerint erre azért lenne szükség, hogy a magyar fiatal végzősök megfelelő számú hivatalnoki és vezetői állásba juthassanak. BALÁS ugyanakkor kiemelte, hogy azon tanulók, akik román főiskolákba kerülnek, a román nyelvet tökéletesen kell, hogy bírják, amelyhez azonban csak román tannyelvű középiskolákban juthatnak hozzá. A tervezet szerint a magyar tannyelvű négyosztályos középiskoláknak elsősorban általános ismeretközlő jellegűnek kell lenniük. A nyolc osztályos középiskoláknak az egyházi és pedagógusi iránultságú előképzési szerepet kell betölteniük.

Az iskolapolitikát a következőképpen vélte kialakítani: „lelkiismeret számvetés alapján meg kell állapítani, hogy a tanári és papi pályákra való előkészítéshez hány gimnáziumra van szükségünk, hány katolikusra, hány reformátusra, hány unitáriusra, és csupán ezek fenntartásához kell minden erőnket összeszednünk, a kormánytól pedig, bebizonyítva, hogy ezekre szükségünk van, segíelyezést kívánunk”.⁵⁹ Program értékű tervezetében BALÁS nagy hangsúlyt fektetett a földműves, ipari és kereskedelmi, produktív pálya orientált képzés továbbfejlesztésére a középfokú oktatás keretében.

A középiskolai reformot újabb reformjavaslat követte, amely az elemi oktatás átstrukturálására irányuló törvénytervezetben konkretizálódott. Az elemi oktatás törvénytervezetét 1924. március 21-én terjesztette a közoktatásügyi miniszter a szenátus elé. A törvényjavaslat általános vitája során BALÁS Ernő június 7-én szenátusi felszólalásában kifejtette észrevételeit és további javaslatait a törvénytervezettel kapcsolatban.⁶⁰ Beszédében elismerését fejezte ki a közoktatásügyi miniszter és munkatársai számára a részleteiben bár helyesbítésekre szoruló, de egyébként kiváló törvénytervezet elkészítéséhez. Első észrevétele a törvénytervezet második szakaszával volt kapcsolatos, amely kimondta, hogy nyilvános iskolának minősíthető minden olyan iskola, amelyet a megye vagy a község hoz létre a Közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyásával. BALÁS szerint ez nem fejezte ki azt, hogy a magyar értelmezés szerinti nyilvános jog a magániskoláknak nem jár ki. A következő megjegyzést a hetedik szakaszhoz fűzte, amely szerint az állami elemi iskolákban az oktatási nyelv román, vegyes lakosságú vidéken azonban az oktatásügyi miniszter létesíthet elemi iskolákat, amelyekben a tanítás nyelve az illető vidék többségi lakosságának anyanyelve, de csak az elemi iskola négy alsó osztályában, míg a három felsőben csupán az anyanyelv és a hittan tanítható anyanyelven. BALÁS kijelentette, a helyes állampolitika az volna, ha a törvény imperatívve kimondaná, hogy ott, ahol legkevesebb húsz olyan tanköteles gyerek van, akik valamilyen kisebbséghez tartoznak, az állam az illetők

anyanyelvén működő iskolát állít és tart fenn. Ugyanitt megjegyezte, hogy a tanítóképzőkre vonatkozó fejezetben nincs szó arról, hogy kisebbségi tannyelvű tanítóképzőket is fog fenntartani az állam, annak ellenére, hogy ha van kisebbségi tannyelvű iskola, akkor kisebbségi tannyelvű tanítóképzőnek is kell lennie. Ezt azzal indokolta, hogy véleménye szerint a pedagógia az, amelyet a legtökéletesebben kell elsajátítani, ez pedig csak anyanyelven történhet.

Észrevételeinek kifejtése után egy általános oktatásrendszerezési javaslatot olvasott fel, ahogy ő mondja, „inkább a végrehajtási utasítás- és rendeletekhez akarok eszméket adni az alábbiakban”.⁶¹ BALÁS ennek megfelelően egy az elemi iskolától egészen a főiskoláig terjedő oktatásszervezési javaslatot terjesztett elő, amelyben kiemelte, hogy az elemi iskola legfontosabb feladata a helyesírás, olvasás és beszéd elsajátítása, valamint a négy alapművelet anyanyelven történő elsajátítása a tanulók által. Ebben az oktatási szakaszban még lényegesnek tartja a földrajzi alapismeretek, az illető vidék növényeinek, állatainak és ásványainak megismertetését, lehetőleg a közvetlen szemléltetés útján. Ezen ismeretekre kell, hogy ráépüljön majd az elemi oktatás felső három osztályának ismeretrendszere, azok esetében, akik nem szándékoznak továbbtanulni. Ugyancsak az első oktatási fázis egy meghosszabbított elemeként, BALÁS kiemelte az alsó fokú hároméves szakiskolák létesítésének fontosságát a földművelés és a kisipar alsóbb rangú művelői számára. Ezekbe a beiratkozás az elemi iskola negyedik osztályának elvégzése után történne.

A középiskolai oktatásra vonatkozóan, a továbbtanulók számára az elemi iskola elvégzése után négyosztályos, teljesen egységes középiskolát javasolt, teljesen azonos tananyaggal és olyan tantárgyakkal, amelyek egy átfogó általános műveltséget nyújtanak. E négy év alatt a pedagógusoknak tanulmányozniuk kell növendékeik hajlamait, fizikai és szellemi képességeit, azért, hogy a negyedik év végére minden növendéknek pályaválasztási tanácsokat adhassanak. Ugyanitt kiemelte azt, hogy az anyagilag hátrányos helyzetű diákok számára is továbbtanulási lehetőséget

kell teremteni, amely cél érdekében az ingyenes oktatás mellett teljes ellátást nyújtó internátusokat kell létesíteni és fenntartani, amelyekben a nevelésre is több gond fordítható, mint a szülőknél vagy idegeneknél lakó növendékek esetében.

A négyéves középiskola után egy harmadik iskolai szakaszt képeznének a különböző kereskedelmi, ipari, alsóbb rangú tisztviselőket, tanítókat képző szakiskolák és egyetemi tanulmányokra előkészítő négy éves középiskolák.

Az egyetemi oktatásra vonatkozóan véleménye szerint a cél a specializálódás kell, hogy legyen, a választott ágban minél több kísérlettel és gyakorlattal a lehető legmagasabb elméleti képzés mellett.

A törvénytervezetet végül változtatás nélkül megszavazták, és 1924. július 24-én a 2571. számú királyi rendelettel kihirdették.⁶² Szenátori funkciójából kifolyólag BALÁS a megye oktatásiügyi sérelmeinek szóvivője lett. I. C. BRĂTIANU miniszterelnök 1924. július 5-i Háromszék vármegyei látogatásának alkalmával egy memorandumot nyújtott át, amelyben rámutatott a megye iskoláit és tanárait ért igazságtalanságokra, és kérte ezek megoldását. A memorandum tartalmazta az 1918-ban elvett iskolaépületek visszaszolgáltatásának kérelmét, valamint azon tanárok problémáinak megoldási kérelmét, akik az 1923 augusztusában Kolozsváron letett sikeres vizsgájuk után a brassói kerületi tanfelügyelőségtől azt az utasítást kapták, hogy 1924. július 1-jén újabb vizsgát kell tenniük.⁶³

A román Közoktatásiügyi Minisztérium, amit rendeletek és törvények útján nem tudott véghezvinni a kisebbségi oktatás terén, vagy nem tett meg, hogy a román törvénykezés a tiszta, a kisebbségek jogait tiszteletben tartó jogállam látogatást keltse a Nemzetek Szövetsége felé, azt a legradikálisabb és legellentmondásosabb utasításokkal vitte véghez. Ez történt 1924. augusztus 9-én, amikor a Sepsiszentgyörgyi Állami Fiú és Leányiskola igazgatói azt a 66492-es számú miniszteri utasítást kapták, amelynek alapján iskolájukat a Kovászna községben megszünt elemi iskola épületébe kell áthelyezniük. Az utasítás végrehvitelének felülvizsgálatával C. GEORGESCU kerületi vezérfelügyelőt bízták meg.⁶⁴

Az utasítás C. GEORGESCU vezérfelügyelő javaslatára hivatkozik, de a miniszter aláírása helyett az államtitkár aláírása szerepel rajta. Az ANGELESCU-nál kieszközölt fogadáson a kultúrminiszter azt nyilatkozta BALÁS-nak, hogy arra tudta nélkül került sor.⁶⁵ Az állami polgári iskola áthelyezésének döntése a tanfelügyelőség azon elhatározásából fakadt, hogy az épületben szeptember 1-jétől román tannyelvű líceum első osztályait állítsák fel, külön bentlakással fiúk és külön a lányok számára. A megvalósításhoz szükség volt az elemi iskola azon részére, amelyet a polgári iskola ideiglenesen, a törvényszék épületébe való áthelyezése óta elfoglalt.⁶⁶ Ezek után BALÁS táviratot küldött a miniszterelnöknek, amelyben az ügy tisztázását kérte.⁶⁷ Szeptember 18-án felkereste TĂȚĂRESCU kisebbségügyi minisztert, aki a Közoktatásügyi Minisztériumban törtétek miatt megbotránkozásának adta jelét, és meghívta BALÁS-t egy szeptember 25-én kezdődő, három napig tartó értekezletre, amely természetesen elmaradt. A líceum első osztályában szeptember 15-én megkezdődött a tanítás, és a közoktatásügyi miniszter a kezdődő iskolaévre helyet kért a fiúárvaháztól a líceum növendékeinek elszállásolása, és bentlakásépítés céljára. A következő évre a DACZÓ-kúria átalakítását és renoválását tervezték e célra. Ugyanakkor a fiúárvaházba egy ipariskolát is terveztek, amely elsősorban az árvaház növendékeivel működött volna.⁶⁸ Október 10-én az állami polgári iskola igazgatósága távirati rendeletet kapott, amelynek tartalma szerint az iskola továbbra is teljes létszámmal működhet tovább.⁶⁹ A helyzet, amely látszólag megoldódott, még jobban bonyolódott, amikor C. GEORGESCU vezérfelügyelő az iskolában megjelenve egy olyan szóbeli rendeletre hivatkozott, amely semmisnek nyilvánította az október 10-i rendeletet. E körülmények között BALÁS egy újabb, október 15-i, ANGELESCU-val való találkozása után ígéretet kapott egy írásbeli utasítás leküldésére a brassói kerületi felügyelőséghez arról, hogy az iskola és tanárai megmaradnak, és amennyiben a vizsgára jelentkezik, a régi igazgató is maradhat.⁷⁰ Az ügy akadályozására mindent felhasználtak, ANGE-

LESCU október 24-én BALÁS Ernőt megvádolta hatáskörének túllépésével, hivatalos személyek (miniszterek, vezérigazgatók) rágalmazásával és nem megfelelő magatartás tanúsításával. A miniszter ez ügyben vizsgálatot rendelt el, azon határozattal, hogy amennyiben a vád megalapozottnak bizonyul, a parlamenti bizottság elé terjeszti az ügyet.⁷¹ A vizsgálat megtörtént, de a parlament elé való terjesztés elmaradt. Az állami polgári iskola helyzetét tisztázó beígért írásbeli rendelet késése újabb kérdés megfogalmazását vonta maga után BALÁS részéről, amely a polgári iskola továbbműködésének igénylése mellett még kibővült az Elemi oktatási törvény 7. szakaszának (a román nyelv harmadik osztálytól való oktatása) betartására való kérelemmel, valamint azon igények megfogalmazásával, hogy a kisebbbbségi magyar iskolák igazgatói csak magyarok legyenek, és ezeknek a tanárai, valamint a székelyföldi tanfelügyelők tökéletesen beszéljék a magyar nyelvet.⁷² ANGELESCU válaszában az Elemi oktatási törvény 7. szakaszának megsértését megint bürokratikus önkény következményének nyilvánította, a felelősséget elhárítva magáról, és öngazolásként rámutatott arra, hogy pedagógusok elbocsátására csakis a következő évben sorra kerülő sikertelen nyelvvizsgák után nyílna törvényes alkalom.

A polgári iskolaügyben előrelépés még a következő évben sem történt, az 1925–1926-os tanévre a sepsiszentgyörgyi állami polgári fiú- és leányiskola felszámolódott. A leányiskola a prefektúra épületébe költözött, míg a fiúiskola a régi elemi iskola épületében maradt, együtt a líceum addig beindult két román tannyelvű osztályával.⁷³

1925 februárjában újabb, a magyarságra nézve sérelmes törvényjavaslat előterjesztésére került sor a szenátusban. A középiskolai érettségi vizsgára vonatkozóan e törvényjavaslat 19. szakasza kimondta, hogy „az érettségi vizsga egy az állam által létesített speciális vizsgáztató bizottság előtt történik, az iskolai kerületek központjában”.⁷⁴ A törvény, amely az iskolák nyilvánossági jogát sértette meg, 1925. március 7-én életbe lépett. BALÁS, akinek lassan rá kellett jönnie iskolaügyi harcának eredménytelenségére és kilátástalanságára, a törvényt „a hallgatóságos numerus

clausus, a kisebbségeknek a magasabb kultúrából való kizorítása” eszközékként nevezte meg.⁷⁵

Iskolaügyi tevékenységének következő és egyben utolsó mozzanatát az 1925 tavaszán előterjesztett, a Magánoktatásról szóló törvényjavaslat⁷⁶ kapcsán kifejtett szenátusi felszólalása képezte. A törvénytervezet a magánosok, jogi személy gyanánt elismert közművelődési egyesületek, egyházi közösségek által felállítható és fenntartható kisdóvókról, elemi iskolákról és középiskolákról szólt. Május 15-i beszédében tiltakozásának adott hangot a törvénytervezet 29. cikkelyével kapcsolatosan, amely megtiltja a gyermekek és szülők vallási szempontból történő befolyásolását, ugyanakkor kivételként a szakasz azon rendelkezését, amely előírja, hogy a magántanulók nem vizsgálhatnak magániskolákban, ami újabb bonyodalmakat okoz akkor, ha a helységben nem működik állami iskola.⁷⁷ Felszólalásának részét képezte az a kérelem is, amely a törvénytervezet 109. szakaszához kapcsolódott, és a magániskolák magyar tantestülete román nyelvű vizsgájának utolsó határidejét 1926. szeptemberére határozta meg. Ebben a kérelmében BALÁS az időskori nyelvtanulás nehézségeire és a román nyelvhasználat elsajátításának nehéz körülményeire hivatkozva a vizsgáztató bizottságok elnözőbb és megértőbb magatartását kérte a vizsgázókkal szemben.

BALÁS Ernő szenátori státusának köszönhetően az egyetlen olyan személy volt, aki ezekben az években képviselhetette Háromszék megye iskoláit. A megyei magyar iskolaproblémák megoldására mindig egyenesen az Oktatásügyi Minisztériumban próbált eredményeket kiharcolni. Ez az akkori körülmények között majdnem lehetetlen volt, illetve az általa elért eredmények általában ideiglenes érvényűek lettek, amelyeknek csak szóbeli utasítások és rendeletek adtak érvényt, és amelyek így bármikor változtathatók és módosíthatók voltak. Ahogy országos szinten sem születtek kisebbségi sikerek a magyar iskolák ügyében, úgy helyi szinten is csak igen ritkán fordultak elő. Egyetlen sikeresnek mondható közbenjárásának a Háromszék megyei tanítók Ókirályságba való áthelyezése megakadályozását könyvelhetjük el. Ezt kivéve iskoláügyi

tevékenysége sikertelennek bizonyult egy olyan oktatásügyi rendszerrel szemben, amely a törvények megsértésén alapult és ANGELESCU közoktatási miniszter személyén.

Az erdélyi magyar oktatás érdekében kifejtett tevékenységét és ennek hatékonyságát véleménye szerint mindazonáltal az erdélyi magyar értelmiségen belüli együttműködés hiánya akadályozta. Ő a gyakorlatias, utilitarisztikus, rögtön eredményekkel járó oktatás híveként dolgozta ki iskolapolitikai javaslatát, amelynek első pontja román nyelvű óvodák felállítását helyezi kilátásba a magyar kisebbség számára. Mint a többségi kisebbségi területről származó kisebbségi, nem volt tudatában, hogy milyen következményekkel járhat ez a szórványban élő magyar közösségek számára. Nem mérte fel, hogy a nyelvi identitás alakulását az óvodai nevelés időszakában mennyire meg lehet zavarni. Kész volt minden eszközt felhasználni a magyar kisebbség gondmentesebb életkörülményeinek megteremtésére, és ezt egyedül az anyagi függetlenség állapotában látta megvalósíthatónak, amihez az oktatás gyakorlatiasabbá, speciálisabbá és sokirányúvá tétele szolgáltatva volna az utat. Mindez nem véletlen, hogy az elképzelés szintjén maradt, bizonyítva BALÁS Ernő naivitását is – olyan pillanatban hitt a román politika erkölcsiségében, amikor annak egyre jobban körvonalazódott az a tendenciája, hogy a magyar kisebbséget egzisztenciájában kell megbénítani.

2.B.3. BALÁS Ernő 1923. évi állami vasúti tervekkel kapcsolatos szenátusi felszólalása

BALÁS 1923. január 27-én az ekkor kérésű vasúti tervek kivitelezésével kapcsolatban felkereste POPESCU közlekedésügyi minisztert. A terv, amelynek részét képezte a Prázsmártól Bodzán keresztül az Ókirályság irányába tervezett vasútvonal, helyi vonatkozása miatt is felkeltette az érdeklődését. A terv szerint a Brassó–Sepsiszentgyörgy–Bereck vasútvonalon fekvő Prázsmártól leágaztatva egy új vonal elkészítéséről döntöttek, a Bodza folyó mentén, a Kárpáton túl fekvő Nehoiu településig. BALÁS egy könnyebben kivitelezhető terv javaslatával kereste meg a

közlekedési minisztert, mely szerint a Sepsiszentgyörgy–Bereck szakaszon fekvő nagyborosnyói állomástól kiindulva rövidebb és kedvezőbb terépvizonyok közepette lehetne megoldani ennek a vasúti vonalnak a megépítését, ami lényegesen csökkentené a kiadásokat is. A miniszter azzal az indokkal, hogy egy Brassó-centrikus vasúthálózatot szándékoznak kiépíteni, elvetette a javaslatot, annak ellenére, hogy BALÁS rámutatott a Prázsmártól kiinduló vasútvonal megépítésének nehézségeire – az akár Keresztvár, akár Dobolló irányába próbálkoznának, egy nagy emelkedésű, éles kanyarokkal, hosszú alagutakkal megoldott, Predeáltípusú vonalat fog eredményezni. Mindezek ellenére ígéretet kapott a közlekedési minisztertől, hogy az új vonal kiépítésével a brassó–háromszéki, volt régi helyi érdekű vonal Brassótól Sepsiszentgyörgyig terjedő szakaszát át fogják alakítani elsőrangú vonallá. Június 1-jén a szenátusnak a Brassó–Nehoiș vasútvonal építési költségeire újítandó 400 millió lejes hitelre vonatkozó törvényt tárgyaló ülésen ismertette a közlekedésügyi miniszternek is bemutatott javaslatát. Újabb érveket hozott fel védelmére, melyek szerint igaz, hogy Nagyborosnyó a Tövis–Brassó fővonaltól messzebb esik, mint Prázsmár, de ugyanakkor Prázsmár is messzebb esik Sepsiszentgyörgytől, ahol a szintén elsőrangú Székelykocsárd–Marosvásárhely–Csíkszereda vonal létezik. BALÁS szerint a cél nem csupán a Brassó–Ploiești vonal tehermentesítése kell, hogy legyen, hanem a Tövis–Brassó vonalé is. Szerinte a Nagyborosnyó irányba történő építkezés mellett szól még az is, hogy rövid időn belül Apahidától kiindulva a sármási földgázvidéken át, Marosvásárhely érintésével, Szováta-fürdő, a parajdi Sóvidék, Korondfürdő, az Udvarhely melletti és nagybaconi fürdők bekapcsolásával Sepsiszentgyörgyön át egy részben már kiépített vonal fővonallá fejlesztése válik szükségessé, amely Nagyborosnyón át nyugatról a legrövidebb vonal lesz Constanța és Brăila felé. Javaslatát a szenátus visszautasította, és a törvénytervezetet megszüavázták, a Brassó–Nehoiș vonal építésére pedig 100 000 lejt utaltak ki a törvény 2. szakaszában.⁷⁹

2.B.4. BALÁS Ernő felszólalása az alkotmánytervezet szenátusi vitájának ülésén

A szenátus 1923. április 16-án sorra kerülő alkotmánytervezet-vitájának ülésén BALÁS beismerte, hogy a román nyelvet megválasztása óta még nem tudta elsajátítani annyira, hogy egy a szenátus elé kerülő vaskos tervezetet a rendelkezésére álló idő alatt áttanulmányozhasson, valamint anyagi helyzete sem engedte meg, hogy lefordíttassa. Ennek ellenére kötelességének tartotta, hogy legalább általánosságban kifejtse véleményét. Kijelenti, hogy „ha a magyarság egyenlő jogokban és kötelezettségekben részesül, valamint lehetővé válik előttük az anyanyelv intézményes keretek között való használata, nálánál hűségesebb állampolgárai nem lesznek a román államnak”.⁸⁰

2.B.5. A sepsiszentgyörgyi lőtér ügyében kifejtett tevékenysége

Szenátori tevékenységének egyik legfontosabb mozzanataként említhetjük meg a sepsiszentgyörgyi lőtér ügyében kifejtett munkásságát. Az ügy 1922-ben keletkezett, amikor az akkori alprefektus és polgármester felajánlották a kormánynak és a katonai hatóságoknak a város Árkos település felőli, nyolc falu tulajdonát képező földterületet a Katonai Lőiskola számára történő lőtérépítés céljából. Ez több mint 1000 hold művelés alatt álló területet jelentett: Sepsiszentgyörgyön 384 hold városi, 311 hold közbirtokossági, 73 hold református egyházi, Árkoson 178 hold közbirtokossági, 44 hold magán- és 20 hold egyházi erdőt vettek el a lőtér céljára. Ezenkívül a városban 150 holdat tisztviselői lakások, 16 holdat tiszti lakások építésére. Sepsiszentgyörgy, valamint a környező falvak érintett tulajdonosai megfellebbezték a megyei vezetőség eljárását, de sikertelenül. A liberális hivatalnokgárda beiktatása után lehetővé vált az ügy magas szintű képviselete. Dr. RÁUCA polgármester ígéretet tett intézményes úton való megoldására. Ez viszont egy olyan kompromisszumos megoldást jelentett RÁUCA elképzelésében, amely figyelembe veszi úgy a polgárság, mint a katonaság érdekeit. A tárgyalásokat dr.

RĂUCA KERESZTES István ügyvéd segédletével kezdte meg, ezek azonban nem vezettek eredményre. BALÁS az üggyel 1924 őszén került közvetlen kapcsolatba, miután az érdekelt birtokosok eredmény hiányában hozzá fordultak segítségért. Az ügy alapos áttanulmányozása után tárgyalásokat kezdeményezett Gheorghe TĂĂRESCU kisebbségi alminiszterrel, akinek december 8-án memorandumot nyújtott át, közbenjárását kérve. A földművelésügyi miniszter, hogy a lőtér céljaira elvett területekért földben adhassanak kártérítést, a hadügyminiszter rendelkezésére bocsátotta az agrárreform jegyében kisajátított Sepsiszentgyörgy környéki területeket (Árkos, Gidófalva, Kőröspatak, Kilyén, Illyefalva, Szotyor, Kőkös és Bita). 1925. január 10-én lehetővé vált az ügy újabb előterjesztése SĂVEANU közegészségügyi és CIPĂIANU földművelésügyi alminiszterhez, az ebben az ügyben Sepsiszentgyörgyre tett látogatásuk alkalmával. BALÁS az érintett ügyfelek nevében előadta, hogy a tervezet végrehajtása esetében tönkremennek mindazon kisbirtokosok, akikről a lőtér és házhelyek céljára egyetlen darab földjüket is elveszik, mert ha a kárpótlás lehetővé teszi a megfelelő mennyiségű és minőségű területek 1–20 km távolságra fekvő más községek határában történő kiosztását, azt a távolság miatt és gazdasági felszerelések hiányában nem lesznek képesek megművelni. Továbbá megemlíti, hogy a várost, valamint a községeket jelentős jövedelemvesztésnek teszik ki az erdők kisajátításával.⁸¹

Mindezen konkrétumok előterjesztése után az érintettek nevében kérte a katonai lőiskolának Nagysinkre való áthelyezését, ahol az osztrák–magyar hadseregnek teljesen felszerelt lőtere volt. Az ügyben csak ígéret hangzottak el, előrelépés azonban nem történt.

1925. március 18-án nyert miniszterelnöki kihallgatás során BALÁS mégis elérte, hogy Ion I. C. BRĂTIANU miniszterelnök egy bizottságot nevezzen ki, melynek feladata az ügynek a helyszínen való tanulmányozása legyen. A CIPĂIANU földművelésügyi alminiszter, POPESCU tábornok és ITEANU Háromszék megyei képviselőből álló bizottság 1925. március

25-én megtekintette a kisajátítandó területet, és azután egy jelentést nyújtott át Ion I. C. BRĂTIANU miniszterelnöknek.⁸² Április első napjaiban a miniszterelnök BALÁS tudomására hozta, hogy honvédelmi szempontból a lőtér számára annál alkalmasabb helyet nem talált, ellenben megígérte, „hogy megrövidülést senki nem fog szenvedni, mert akit megfelelő értékű cserefölddel ki nem elégíthetnek, azt forgalmi értéken fogják kártalanítani”.⁸³ Az ügyben BRĂTIANU miniszterelnök törvényjavaslatot nyújtott be a parlamentnek a megfelelő kártalanítási folyamat végrehajtását megvalósítandó. A lőtér ügye egyike azon ügyeknek, amelyet BALÁS eredményesen tudott képviselni, sikerülve a miniszterelnököt is megnyerni az ügynek, hiszen, ha csak részlegesen szerzett is megoldást a felmerülő problémának, kieszközölte a kártalanítást.

2.B.6. BALÁS Ernő adminisztrációs törvény kapcsán kifejtett tevékenysége és politikai pályafutásának vége

1925. márciusában olyan törvénytervezetet terjesztettek a szenátus elé, amelynek egyes országrészek közigazgatási egyesítése volt a célja. A törvénytervezet meghatározta az ország területi felosztását, rendelkezett a községi és megyei közhivatalok felállításáról, működéséről és ellenőrzéséről. A cél évszázados román politikai hagyományú rendszer meghonosítása volt, amely az „úrszolga viszonyt” teremtette volna meg a polgárság és a tisztviselői kar között. Az 1923-as alkotmány szellemét tükrözve, az egységes és oszthatatlan nemzetállami eszméből kiindulva jelentős hatalommal és befolyással ruházta fel a központi adminisztrációs szerveket és tisztviselőket a helyi vezetésben. A törvénytervezet előtérbe helyezte a prefektus szerepét, kulcspozíciót biztosítva ezen funkciónak a helyi adminisztrációban, azáltal, hogy a Belügyminisztériumtól kapta megbízatását, és a központi adminisztráció végrehajtó hatalmát gyakorolta. A közigazgatási törvénytervezettel a kormány erős centralizációt próbált gyakorlatba ültetni, mintegy szorosabbra vonva a megyei közigazgatás feletti ellenőrzést. Március 17-én BALÁS Ernő a közigazgatási reform tárgyalása alkalmával a szenátusban több észrevételét is

felolvasta a törvénytervezettel kapcsolatban. Kiemelte, hogy a törvénytervezet nem tartalmazza a tanácsok tárgyalási nyelvét, amely problémákat okozhat a túlnyomóan magyarul beszélő községekben, egy önkényes értelmezés esetén. Elítélte a törvénytervezet azon pontját, amely lehetőséget biztosított a bíróságnak a közigazgatás ügyeibe való beavatkozásra, ugyanakkor azt a szakaszt is kifogásolta, amely a polgármester központi kinevezését tartalmazza – ez addig választás útján történt.⁸⁴ Június és július hónapok folyamán a megyében olyan hírek kaptak szárnyra, amely szerint az új közigazgatási törvény által több székely megye felosztására is sor kerülhet.⁸⁵ A bukaresti sajtóban megjelent hírek is nyomatékostották, hogy a bizottság, amely az új közigazgatási törvény végrehajtását készíti elő, elhatározta Háromszék megye felosztását, az egyik részét Csíkmegyéhez, a másik részét Brassó megyéhez csatolva. Biztosan nem tudhatjuk, hogy mi történt, de a szenátus által június 11-én elfogadott törvény 380-ik szakasza szerint valóban sor kerülhetett volna megyehatár-kiigazításokra. A megye felosztása mégis elmaradt, a július 12-én megjelent megyei lapok hírei szerint dr. Alexandru ITEANU megyei liberális képviselőnek, dr. RÁUCA-RÁUCEANU prefektusnak, valamint MOȘOIUNAK a miniszterelnöknél tett közbenjárásának betudhatóan.⁸⁶ BALÁS Ernő köszönetnyilvánításként azoknak, akik lehetővé tették a megye megmaradását, népgyűlést hirdetett.⁸⁷

A népgyűlést jó alkalomnak találta egy régóta készülő társadalomszervező tevékenység meghirdetésére, a „Székely univerzitás” kiépítése jelszóval. Ennek alapját a kisebbségi egyezmény 11. szakasza képezte volna, amely nem területileg határolja be a székelységet, hanem székely közösségről beszél, amely BALÁS szerint magába foglalhatja úgy a Szatmáron, Bánságban, Bukarestben, mint akár a Bráilán élő székely eredetű magyarokat is. BALÁS nagy fontosságot tulajdonított ennek a népgyűlésnek, ahogyan azt a PAÁL Árpádnak szóló leveléből is kivehetjük, amelyben a következőt írta: „okvetlenül szükségesnek tartom, hogy te és KÓS Károly a népgyűlésen egyelőre csupán mint hallgatónak, de ha úgy alakul esetleg, mint aktív szereplők is részt

vegyetek”.⁸⁸ BALÁS elsődleges célkitűzése a népgyűlés megszervezésével annak feltérképezése volt, hogy mutatkozik-e igény egy olyan szervezetre, organizáció létrehozására, amely a tényleges képviseleten alapulva irányítaná majd a megye legkisebb községeit és képviselné a hatóságok előtt is. Elképzelése szerint ezen egységes szervezet feladata lett volna a közelgő földművelési, kereskedelmi, ipari és munkakamarai valamint a községi és megyei tanácsi választásokra a hatóságokkal történő egyezségkötés a lehetőleg közös választólisták összeállításáról és a választások zavartalan menetének biztosításáról.⁸⁹ A közelgő községi és megyei választásokkal kapcsolatban elveti a tanácsstagok jelölőlistáinak központi, a Magyar Párt által történő egyszemélyes összeállítását, hiszen a tanácsstagok a községek és a megye sorsát nyolc évig hivatottak irányítani.⁹⁰

BALÁS ezért dolgozta ki azt a tervét, miszerint minden község és város kerületekre oszlana, minden kerület 30 családdal. A kerületek egy-egy megbízottat választanának, akinek feladata a kerület ügyeinek intézése lenne. A községi és városi megbízottak maguk közül járási megbízottakat választanának, minden ezer lélekig egyet. A két nagyobb járás, a sepsi és kézdi járás megbízottai maguk közül 4-4 járási megbízottat, míg a két kisebb, az orbai és miklósvári 3-3-at választana, továbbá Sepsiszentgyörgy város 4-et és Kézdivásárhely 3 tagot a megyei központi bizottságba. A szervezési munka első lépéseként sor került volna a magyarság községi és városi kerületenként való összeírására „egy valóságos törzskönyvezés” formájában, minden szükséges adattal. Következő szakaszként a községi és megyei tanácsstagok kijelölésére került volna sor, az új közigazgatási törvény alapján, valamint a megye vezetőivel való tárgyalásokra a választások ügyében.

Augusztus 3-án a központi magyar párttal tartott megbeszélésen tervét elfogadták, és a 10-ére összehívott megyei értekezleten előterjesztették. Ez az értekezlet megbízást adott a Magyar Párt vezetőinek a prefektussal való tárgyalásra, ahol megegyezés született arról, hogy a Magyar Párt eláll egy külön lista benyújtásától a közelgő mezőgazdasági kamarai választásokra és

támogatni fogja a prefektus listáján szereplő jelölteket. Ugyanakkor megegyezés született arról, hogy a megye magyarságának községi és megyei választásokra való megszervezését a hatóságok nem fogják akadályozni, valamint arról is, hogy közös egyetértéssel megállapítandó kulcs alapján összeállított jelölőlistával indulnak a községi és megyei választásokon.⁹¹

Az egyeztetések ellenére a megyében 25-én sorra kerülő mezőgazdasági kamarai választásokon az ellenzéki lista győzött, amelyet sem a Magyar Párt, sem a liberális közigazgatás nem támogatott. BALÁS tervei kudarcot vallottak, amelynek okát a magyarság szervezetlenségében és a hatalmi visszaélésekben látta. Elsődleges célként tűzte ki az elkövetkezendő választások során a magyarságnak számarányhoz mért és a maga által kijelölt képviselők bejuttatását a kamarákba, községi és megyei tanácsokba. Elvetette az újabb sérelmek felett való siránkozást, de amit az eddig gyakorolt, illetve tervezett politikai módszerekkel elérhetőnek nem látott, azért az elkövetkezőkben semmi felelősséget nem vállalt. Ezen indítatásból kijelentette, hogy „egyelőre minden, a közelgő választásokkal összefüggő politikai akcióitól visszavonulok, átengedvén a teret teljesen azoknak, akik magukat nálam hivatottabbnak érzik, rájuk hárítván minden felelősséget és átengedvén nekik minden elkövetkezendő dicséretet”.⁹²

Visszavonulásának hivatalos bejelentését az 1925. november 4-i szenátusi ülésén terjesztette elő egy búcsúbeszéd keretében, amelyben összegzi szenatori tevékenysége folyamán kifejtett álláspontját és véleményét. Beszédében elhangzott azon elhatározása, hogy „nem csupán a politikától, de mindenféle közéleti szerepléstől” visszavonul.⁹³ Ugyanakkor leköszönő beszédében megfogalmazta politikai hitvallását, amely így hangzott: „meggyőződésem volt és ma is, hogy nekünk kisebbségi parlamentároknak kettős kötelességünk van: az ország érdekeit szolgálni és amellet saját fajunk érdekeit képviselni”.⁹⁴ Talán ez a mondat teszi lehetővé számunkra is politikai tevékenységének és kompromisszumra való nyitottságának megértését, amely oly sokszor szolgált vádpontként politikai ellenfelei számára. Beszédében még rávilágít

az Országos Magyar Párttal szemben tanúsított magatartásának okára, amelyet azzal magyaráz, hogy „a Romániai Magyar Pártba azért nem léptem be, mert nincs úgy megszervezve, mint ahogy én okvetlenül szükségesnek tartom”.⁹⁵

BALÁS Ernő négy évi szenatori tevékenységének végére naiv elveinek, valamint az államban uralkodó lehetetlen politikai körülményeknek esett áldozatává, amelyek a kudarcok és kiábrándulások sorozatával tarkították életét, ahogyan kiderül az általa összeállított rövid életrajzi adataiból is: „négyéves szenatorságom alatt, amelynek második évében Bukarestben a szegények szenátorának neveztek, egyeseknek és közületeknek javait, egzisztenciáját mentettem meg, rengeteg közbenjárással, amiért soha senkitől egyetlen lejt sem kaptam, ellenben csináltam mintegy 200 000 lej adósságot, mialatt mások házakat és vagyonokat szereztek”.⁹⁶

Irodalom

1. Székely Nemzeti Múzeum Dokumentációs Könyvtára BALÁS Ernő Hagyaték I. cs. 1911–1921
2. SzNM DK BEH II. cs. 1922–1930
3. SzNM DK BEH III. cs. 1931–1940
4. SzNM DK BEH IV. cs. 1940–1944
5. SzNM DK BEH V. cs. 1944–1947
6. SzNM DK BEH VI. cs. Iskola ügy
7. SzNM DK BEH VII. cs. Sajtóper
8. SzNM DK BEH VIII. cs. Mérnöki kamara
9. SzNM DK BEH XI/A. cs. Szövetkezet / Világosság
10. SzNM DK BEH XI/B. cs. Szövetkezet / MÁGISZ
11. SzNM DK BEH X. cs. Mérnök egyesület
12. *Monitorul Oficial*, 1921, 1924, 1925.
13. *Monitorul Oficial*, Desbaterile Adunării Naționale Constituante a Senatului, 1923–1925
14. *Brassói Lapok* (hetilap, XLI. évf., Brassó), szerk. SZELE Béla, 1919–1926, 1930–1932
15. *Független Székelység* (hetilap, XVI. évf., Sepsiszentgyörgy) szerk. FELEIF B., 1925–1926
16. *Haladás* (hetilap, III. évf., Sepsiszentgyörgy), szerk. BALÁS Ernő, 1922–1925
17. *Keleti Újság* (napilap, VI. évf., Kolozsvár), szerk. ZÁGONI István, 1922
18. *Krassó-Szörényi Lapok* (hetilap, XLV. évf., Lugos), szerk. HÚSVÉT Emil, BOTOS János, 1923

19. *Székely Nép* (hetilap, XLI. évf., Sepsiszentgyörgy), szerk. KERESZTES István, 1918–1927
20. *Temesvári Hírlap* (napilap, XXI. évf. Temesvár), szerk. POGÁNY Mihály, 1924
21. *Székely Újság* (hetilap, XX. évf., Kézdivásárhely), szerk. I. DIENES Ödön, 1922
22. BALÁZS András (1929): **Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez 1919–1929.** Minerva irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság, Kolozsvár
23. BEREY Géza (1940): **A magyar újságírás Erdélyben 1919–1939.** ABULKA György Könyvnyomdája, Szeged
24. BIBÓ Erzsébet (1941): **Az iskola története.** In: **A Sepsiszentgyörgyi Ref. Székely MIKÓ Kollégium Gimnáziumának és Leányiskolájának Évkönyve az 1940–1941 tanévről.** Sepsiszentgyörgy, 71–75. p.
25. HITCHINS, Keith (1998): **Románia 1866–1947.** Ediția a II-a. Trad. de George G. PORTA și Delia RĂZDOLESCU. Humanitas, București
26. KACSÓ Sándor (1974): **Fogy a virág, gyűl az iszap.** Kriterion, Bukarest
27. MIKÓ Imre (1940): **Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig.** „Studium” kiadása, Budapest
28. OBERDING József György (1938): **Az erdélyi magyarság szövetkezeti mozgalma.** *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938. február, II. sz. 49–121. p.
29. Uő. (1939a): **A szövetkezetek szerepe az erdélyi magyarság gazdasági életében.** *Magyar Szövetkezés* (XLI. évf.) 1939. április 1., 7. sz. 6–7. p.
30. Uő. (1939b): **A szövetkezetek szerepe az erdélyi magyarság gazdasági életében.** *Magyar Szövetkezés* (XLI. évf.) 1939. április 15., 8. sz. 2–3. p.
31. ROMSICS Ignác (2000): **Magyarország története a XX. században.** Osiris Kiadó, Budapest
32. PARECZ György (1936): **A Közigazgatási törvény javaslata, különös figyelemmel a kisebbségek szempontjaira.** *Magyar Kisebbség* (XV. évf.) 1936. január 16., 2. sz. 33–48. p.
33. PÁRTOS Szilárd, SZILÁGYI László (1935): **Szövetkezeti ismeretek.** A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása, Budapest
34. PETROVAY Tibor (1938): **Szövetkezeti ügyünk.** In: **Erdélyi Magyar Évkönyv — 1937,** Brassó, 118–123. p.
35. PETRU, Marcu (1929): **Istoricul școlaeli.** În: **Anuarul liceului de băieți din Sfântu Gheorghe pe anul școlar 1923–1924/1928–1929,** Sfântu Gheorghe
36. SZÉCSI Sándor (1938): **A brassói „Ágisz” szövetkezet tevékenysége.** *Szövetkezeti Értesítő.* 1938. I. sz. 7–8. p.
37. VITA Sándor (1937): **Gazdasági Tanács.** *Hitel.* 1937. I. sz. 45–50. p.
- Jegyzet**
1. SzNM DK BEH I. cs., 24. f.
2. Uo. I. f.
3. *Haladás* 1922. január 29., 5. sz.
4. *Magyarság* 1927. december 22., 290. sz.
5. SzNM DK BEH VII. cs. 16. f.
6. Uo. 17. f.
7. *Brassói Lapok* 1931. szeptember 7., 204. sz.
8. Uo. 1932. szeptember 11., 207. sz.
9. SzNM DK BEH VII. cs. 22. f.
10. SzNM DK BEH IV. cs. 20. f.
11. Uo. 8. f.
12. Uo. 7. f.
13. Uo. 51. f.
14. SzNM DK BEH V. cs. 36. f.
15. Uo.
16. Id. BALÁZS Ferencné (BALÁS Ernő menyje) leveléből. Kelt: 2002. május 21-én, Budapesten
17. SzNM DK BEH V. cs. 10. f.
18. SzNM DK BEH V. cs. 54. f.
19. Uo. 12. f.
20. Uo. 55. f.
21. Uo.
22. SzNM DK BEH I. cs. 20. f.
23. Uo.
24. Uo.
25. SzNM DK BEH I. cs. 21. f.
26. Uo.
27. *Székely Nép* 1918. november 16., 92. sz.
28. SzNM DK BEH I. cs. 24. f.
29. Uo.
30. Uo.
31. SzNM DK BEH I. cs. 25. f.
32. *Haladás* 1922. január 29., 5. sz.
33. Elnök dr. KIRÁLY Aladár főispán, titkár ZAYZON Ferenc főgimnáziumi tanár, ÓVÁRI Károly birtokos, NAGY Lajos birtokos, LUDWIG Gyula dohánygyári aligazgató, MONTÁG Imre szövőgyári igazgató, KORÉH Lajos ügyvéd, VEGH Endre főgimnáziumi tanár, NEUMÁN Miksa birtokos, RÁDULY Miklós görög katolikus kelkész, id. SASS József birtokos, CSÁSZÁR Béla százados, MOLNÁRFY Béla huszárszázados, TAMÁS Sándor főhadnagy népfelkelők. *Székely Nép* 1918. november 6., 89. sz.
34. *Székely Nép* 1918. december 14., 100. sz.
35. *Haladás* 1922. március 5., 10. sz.
36. *Székely Nép* 1922. március 5., 9. sz.
37. *Székely Nép* 1922. március 9., 10. sz.
38. *Székely Hírek* 1922. március 19., 11. sz.
39. *Keleti Újság* 1922. március 14., 58. sz.
40. *Világosság* 1922. március 15., 59. sz.
41. *Haladás* 1922. február 19., 6. sz.
42. SÁNDOR Józsefet kétszer utasították vissza azzal az ürüggyel, hogy nem érti a törvényt; BENKŐ Sándor járásbíró azért, mert magyarul, ERŐSS Józsefet pedig azért, mert románul írta alá nevét a nyilatkozatban. MOLNÁR Kálmán jelöltségét azért nem fogadták el, mert három perccel később a kitűzött határidő szerint. *Székely Újság* 1922. március 2., 17. sz.
43. SzNM DK BEH III. cs. I. f.
44. SzNM DK BEH, VI. cs. 2. f.

45. SzNM DK BEH VI. cs. 1. f.
46. BIBÓ Erzsébet: **Az iskola története**, in: **A Sepsiszentgyörgyi Ref. Székely MIKÓ Kollégium Gimnáziumának és Leányiskolájának Évkönyve az 1940–1941 tanévről**, Sepsiszentgyörgy, 1941, 71. p.
47. SzNM DK BEH VI. cs. 1. f.
48. Ua.
49. *Haladás* 1922. május 21., 21. sz.
50. Uo. 1922. május 7., 19. sz.
51. Marcu PETRE: **Istoricul goalei**, in: **Anuarul Liceului de Băieți din Sfântu Gheorghe pe anul școlar 1923–1924–1928–1929**, Sf. Gheorghe, 1929, 3. p.
52. SZNM DK BEH III. cs. 8. f.
53. *Haladás* 1923. szeptember 16., 37. sz.
54. BALÁZS András: **Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez 1919–1929**, Kolozsvár, 1929, 21. p.
55. *Haladás* 1924. május 4., 17. sz.
56. Uo.
57. *Haladás* 1924 febr. 10., 5. sz.
58. *Haladás* 1924. február 10., 5. sz.
59. Uo. 1924. február 17., 6. sz.
60. BALÁSNak az elemi oktatási törvénnyel kapcsolatos szenátusi felszólalása: *Monitorul Oficial Desbaterile Adunării Naționale Constituante a Senatului*, nr.70/1923–1924, 1924. július 19., 1373–1375. p.
61. Uo. 1375. p.
62. Az egyetemi oktatásról szóló törvény: *Monitorul Oficial* 2571/1924, nr. 161. 1924. július 26., 8602–8629. p.
63. *Haladás* 1924. július 27., 29. sz.
64. SzNM DK BEH II. cs. 23. f.
65. *Haladás* 1924. szeptember 28., 38. sz.
66. Uo. 1924. augusztus 24., 33. sz.
67. SzNM DK BEH II. cs., 24. f.
68. *Haladás* 1924 október 12., 40. sz.
69. SzNM DK BEH II. cs. 25. f.
70. *Haladás* 1924 október 26., 41.sz..
71. *Haladás* 1924. november 2.,42. sz.
72. Uo. 1924 december 7., 47. sz.
73. PETRU, Marcu: I. m. 4. p.
74. Az érettségi vizsgára vonatkozó szenátus elé terjesztett törvény: *Mo. Of. DANCS*, no. 38/1924–1925, 1925. március 8., 515. p.
75. *Haladás* 1925. február 15., 8. sz.
76. BALÁS nagánoktatás törvénytervezetével kapcsolatos beszéde: *Mo. Of. DANCS*, no. 86/1924–1925, 1925. augusztus 9., 1977. p.
77. Uo. 1979. p
78. *Haladás* 1923.február 25., 13. sz.
79. Vasúti bővítések törvényének jóváhagyása: *Mo. Of. DANCS*, no. 69/1922–1923, 1923. június 1., 1297. p.
80. BALÁS alkotmánygyűlési felszólalása a szenátusban: *Mo. Of. DANCS.*, nr. 43/1922–1923, 1923. április 19., 691. p.
81. *Haladás* 1925. január 11., 2. sz.
82. Uo. 1925. április 5., 14. sz.
83. *Független Székelység* 1926. január 3., 1. sz.
84. *Haladás* 1925. március 29., 13. sz.
85. Uo. 1925. július. 5., 27. sz.
86. *Haladás* 1925. július 12., 28. sz.

87. SzNM DK BEH II. cs. 32. f.

88. Uo. 35. f.

89. Uo. fol. 35

90. *Haladás* 1925. augusztus 2., 31. sz.

91. *Haladás* 1925. szeptember 13., 37. sz.

92. Ua.

93. BALÁSNak a szenátusban felolvasott búcsúbeszéde: *Mo. Of. DANCS*, nr. 9/1924–1925, 1925. november 14., 54. p.

94. Ua.

95. Ua.

96. SzNM DK BEH V. cs. 56. f.

(A családnevek majuszkulás kiemelését kötet szerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)

Ernő BALÁS (1875–1949) 1

(Rezumat)

Lucrarea se bazează pe documentele din colecția Ernő BALÁS din Muzeul Național Secuiesc, încercând să prezinte activitatea acestui inginer și personalitate politică, care a căutat să reprezinte interesele minoritare maghiare din România pe o cale aparte, diferită de cea „oficială” a Partidului Maghiar. Reacțiile partidului pot fi considerate tipice, de asemenea șansele de reușită ale unor abordări politice alternative vizavi de acest complex de probleme. Proiectele cooperativiste ale lui BALÁS urmează să fie prezentate în amănunte în a doua parte a lucrării.

Ernő BALÁS (1875–1949) 1.

(Abstract)

Ernő BALÁS, engineer, was a Hungarian politician in Romania in the interwar period. He tried to promote the interests of the Hungarian minorities in other way as the Hungarian Party. The reaction of the party was typical and the chances of BALÁS in his aim were typical, too. His cooperative projects will be presented in the second part of the paper.

